

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИПІЛЬСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ СПАС

Яна ЯКОВИШИНА¹ , Марія ВОЙТОВИЧ¹ , Максим МЕЛЬНИЧУК²

¹ Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: jkovyshyna@ukr.net, danylivmari@ukr.net

² МГНО «Дубенський археологічний осередок»,
м. Дубно, Україна, e-mail: max.melnitschuk@gmail.com

Подано результати археологічних досліджень на укріпленій двошаровій пам'ятці доби енеоліту та пізньої бронзи – раннього заліза поблизу с. Спас Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Зазначено, що під час робіт на поселенні здійснено заміри валу та рову, зроблено три зачистки урвища на південному краю мису й закладено три шурфи. У шурф 1 зафіксовано залишки споруди – площадку 1. Простежено один з її торців (на це вказують обриси розчищених решток та орієнтація відбитків колотої деревини на обмазці). Визначено ширину площадки – приблизно 4 м (можливо, вона була більша, але стан збереженості не дає змоги це простежити). Вказано, що довжину встановити неможливо, оскільки більша частина споруди знищена урвищем. Елементів інтер'єру не простежено. Зауважено, що обмазка на об'єкті не містить домішок. Підсумовано, що площадка являла собою залишки житлової споруди. Поруч із житлом зафіксовано яму 1 округлої форми. Простежено, що в гумусному заповненні ями 1 на різних глибинах траплялися фрагменти кераміки, обмазки, вугликів, уламки каменю й опоки, зернотерка з пісковика. Зауважено, що знахідки залягають у кілька шарів, імовірно, яму заповнювали поступово. Помітно два прошарки, які містять дрібні вуглики, а частина крем'яних і керамічних знахідок з ями були під дією вогню. Подано опис та зображення знахідок з об'єктів. Зазначено, що керамічний матеріал із житла, культурного шару та ями, зокрема форми посуду, дає змогу визначити відносну хронологію об'єктів – це етап Трипілья VI–VII (заліщицька група). Аналогії до форм посуду віднайдено на заліщицьких пам'ятках Заліщики, Бучач, Городниця над Дністром, Капустинці й ін.

Зазначено, що об'єктів доби пізньої бронзи – раннього заліза при шурфуванні не виявлено, простежено лише відповідний культурний шар, насичений фрагментами кераміки культури Гава Голігради.

Ключові слова: енеоліт, Трипілья, Гава Голігради, археологічна пам'ятка, фортифікація, житло, кераміка, кремій, доба бронзи, доба раннього заліза.

Пам'ятка в ур. Замчисько розташована на південний схід від с. Спас (рис. 1). Стара назва села – Гірське, тому в переліку археологічних пам'яток Івано-Франківської обл. місцевого значення пункт має назву «Городище Гірське I» з охоронним номером 606. Урочище розташоване на хребті, найдалі до південного сходу витягнутої гори – відгалуження Покутсько-Буковинських Карпат, на висоті 396,6 м н. р. м. Замчисько має вигляд мису, який із північного, східного та південного боків закінчується стрімкими схилами, вкритими лісом. Західна сторона – напільна, саме звідси площу пам'ятки обмежують фортифікаційні споруди – вал і рів. На захід від валу розміщені покинута садиба та здичілий сад. Довжина мису від східного краю до валу становить приблизно 185 м, ширина по лінії північ–південь – 56 м. Уздовж північного краю урочища проходить ґрунтова дорога із с. Спас в с. Кропивище і с. Гуцулівка. Східна частина урочища заліснена, західна – у приватній власності.

Рис. 1. Позначення поселення Спас в ур. Замчисько на топографічній карті

Fig. 1. Marking of the settlement Spas, Zamchysko place on a topographic map

Пам'ятка відома з розвідок Богдана Томенчука 1970 р. (Схема планування..., 2015, с. 131). Влітку 1984 р. археологічні дослідження на ній провели співробітники відділу археології Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) Лариса Крушельницька (керівник експедиції) та Дмитро Павлів (заступник керівника). Тоді ж встановлено, що це двошарове укріплене поселення доби енеоліту й раннього заліза. У результаті робіт 1984 р. на пам'ятці закладено чотири розкопи загальною площею 108 м², досліджено залишки споруди, двох ям доби раннього заліза та одну трипільську. Зроблено також переріз валу вузькою 10-метровою траншеєю. Відсутність будь-якого матеріалу при перерізі валу й інтенсивне заповнення культурного шару пам'ятки трипільською керамікою наштовхнули Л. Крушельницьку на висновки про те, що це передовсім укріплене трипільське поселення з дуже понищеним культурним шаром. Відповідно до керамічного матеріалу, дослідниця датувала пам'ятку кінцем середнього або початком пізнього Трипілля, хоча відзначила, що окремі речі, зокрема сидяча фігурка, притаманні ранішому періоду (Крушельницька, 1985, с. 11; Крушельницька, 1993, с. 121; Крушельницька, 2010, с. 17). У 2017 р. розвідки в ур. Замчисько здійснював Тарас Ткачук, який відніс матеріали з пам'ятки до середнього етапу Трипілля (заліщицька група) (Ткачук, 2016, с. 47). Також неподалік с. Спас, біля с. Кропивище, було знайдено мідну сокиру типу Сакалхат варіанта Лапуйто. Вона перебуває у фондах Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття (Ткачук, 2016, с. 45, рис. 2).

Матеріал із досліджень 1984 р. зберігається в археологічних фондах Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. При детальному опрацюванні трипільської колекції з пам'ятки можна зауважити, що форми посуду (орнамент на ньому не зберігся) типові для пам'яток етапу Трипілля VI–VII регіону (заліщицька група). Саме ця обставина спонукала до подальшого дослідження пам'ятки: по-перше, щоб отримати додатковий матеріал для підтвердження відносної хронології трипільського горизонту поселення, по-друге, щоб перевірити, чи справді культурний шар енеолітичного часу на пам'ятці знищений, а в перспективі детальніше дослідити вал і рів, оскільки вони мають дуже добре збереження, як для енеолітичного часу, і тому виникають сумніви щодо такого їхнього датування.

Метою статті є введення в науковий обіг нових матеріалів, здобутих впродовж двох польових сезонів на пам'ятці, та визначення її місця серед трипільських поселень регіону.

Під час поверхневого огляду урочища локалізовано розкоп 1 експедиції 1984 р., розміщений із південної сторони Замчиська. Саме в цьому місці тоді досліджено господарську яму трипільського часу. Зауважено зсувні процеси на пам'ятці – поступовий обвал південної сторони мису, адже розкоп 1 1984 р., який у ширину сягав 4 м, зараз має лише 1,5 м.

Від розкопу 1 експедиції 1984 р. проведено зачистку краю урвища у східному напрямку. Об'єктів не виявлено, зафіксовано слабо насичений обмазкою і керамікою (трипільського й ранньозалізного часу) культурний шар на глибині 0,2–0,3 м. Зачистка урвища на південно-східному краю мису не дала жодних матеріалів – об'єктів і знахідок тут не виявлено, можливо, поселення не охоплювало східного краю (рис. 2).

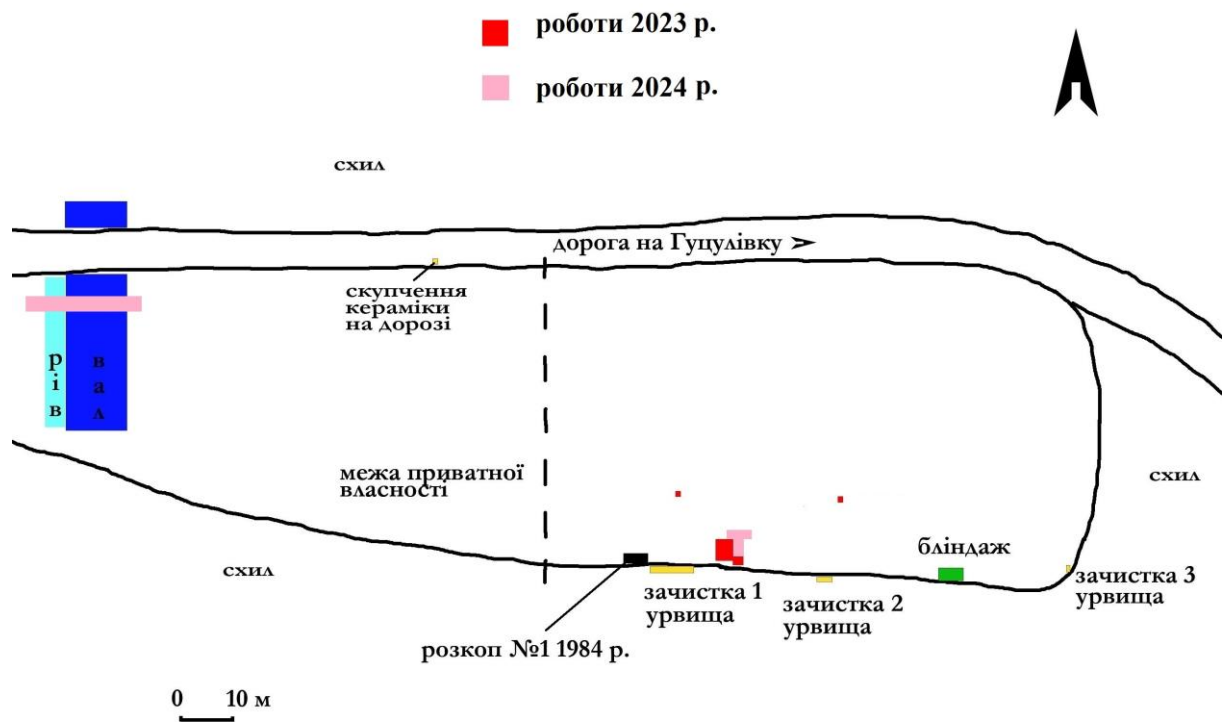

Рис. 2. Спас 2023. Ситуаційний план пам'ятки

Fig. 2. Spas 2023. Schematic plan of the site

Дрібні фрагменти кераміки як трипільського, так і голіградського часу зібрано вздовж усього південного схилу під час поверхневого огляду. З північного боку мису проходить ґрунтова дорога до сіл Кропивище та Гуцулівка. На дорогу вимиває матеріал із пам'ятки. При

поверхневому огляді на дорозі зібрано декілька крем'яних виробів і фрагменти трипільської кераміки. Також на ній, на 58 м східніше валу, зафіксовано скупчення трипільської кераміки й обмазки. Сам вал, як і рів, перерізаний цією дорогою. З південного боку від дороги його довжина сягає 41 м, із північного – 6 м. Рів розташований західніше валу, його ширина – 4 м. Проведено заміри рову та валу нівеліром. Західна (зовнішня) сторона валу стрімка і закінчується ровом, на вимірній ділянці висота валу від дна рову коливається від 2,2 до 2,4 м. Східна сторона валу полого. Лариса Крушельницька припускала, що він насипався з обох сторін: внутрішньої і зовнішньої (Крушельницька, 2010, с. 15). Проте ні візуально, ні при вимірюванні нівеліром, зі сторони поселення рову не зафіксовано. Репером 1 обрано верх стовпчика лісового кадастру, який розташовувався при дорозі навпроти валу.

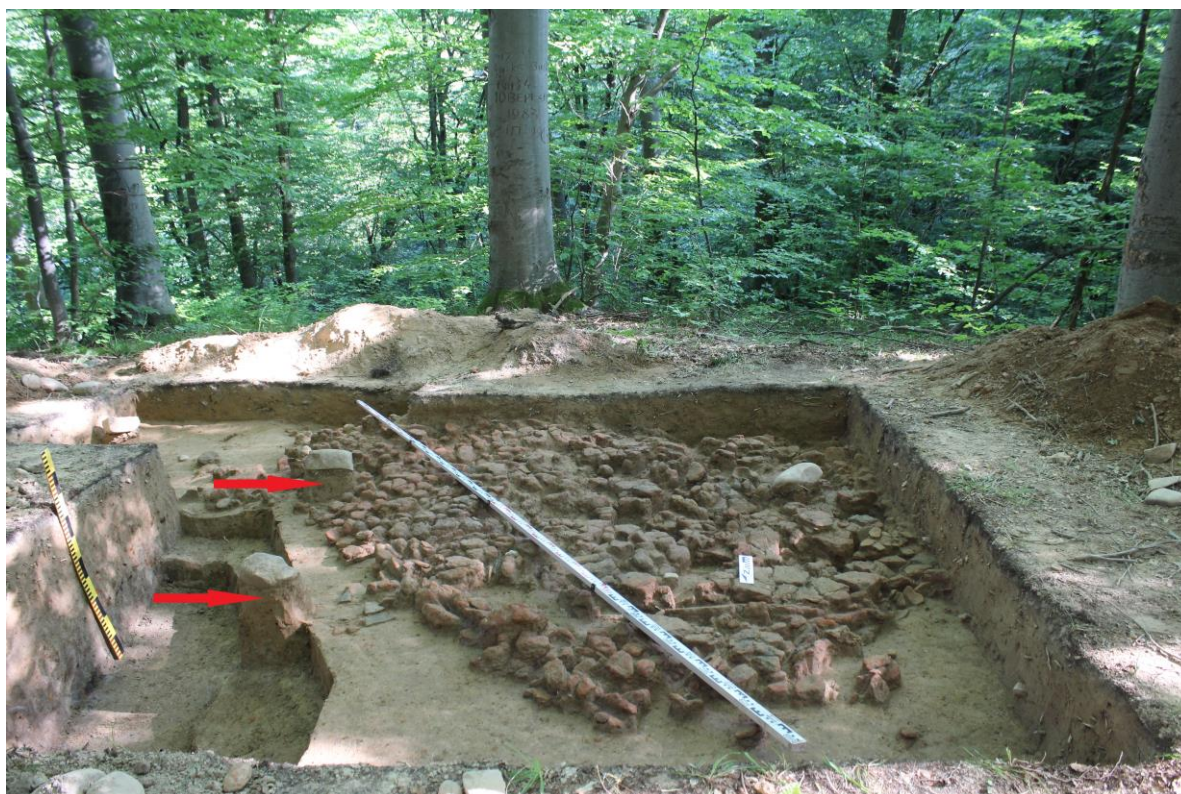

Рис. 3. Спас 2023. Шурф 1. Стрілками показано стерильний прошарок ґрунту між культурним шаром культури Голігради, який фіксується залишеними пісковицями, і культурним шаром трипільського часу (площадка 1)

Fig. 3. Spas 2023. Trench 1. Shows a sterile layer of soil between the cultural layer of the Holigrady culture, which is recorded by the sandstones left behind, and the cultural layer of the Trypillian period (dwelling 1)

Західна частина пам'ятки, разом із валом і ровом, сьогодні перебуває у приватній власності, тому шурфування проведено у східній частині пам'ятки, яка належить до лісового господарства. Заміри висот для шурфів 1 і 2 проводилися від реперу 2 (забетонований межовий стовпчик на північно-східному куті землеволодіння).

Шурф 1 закладено з південного краю Замчиська, на відстані 11,7 м від розкопу 1 1984 р. Під час шурфування встановлено, що ґрунт залягав так: від сучасної поверхні – 0–5 см – лісова підстилка та задернований чорноземний шар (чорний колір); – 5–45 см – суглинок палевого кольору. Материк (спресований твердий суглинок сіро-жовтого кольору) починається на глибині 45 см від сучасної поверхні. На першому штику траплялися фрагменти трипільського й голіградського посуду та крем'яні вироби. На глибині 0,15–0,25 м зафіксовано культурний шар

добі пізньої бронзи – раннього заліза (фрагменти посуду і камені-пісковики). На глибині 0,3–0,4 м розчищено суцільний шар обмазки, на якій знайдено фрагменти трипільської кераміки й сокирку з опоки. Об'єкт визначено як трипільську площадку 1 (залишки споруди). Стерильний прошарок між двома культурними шарами не всюди читається, але чітко фіксується в кількох місцях, особливо добре це помітно на ділянках із каменями-пісковиками, які лежать на голіградському горизонті. Можна зауважити стерильний прошарок ґрунту завтовшки 3–7 см між двома культурними шарами (рис. 3).

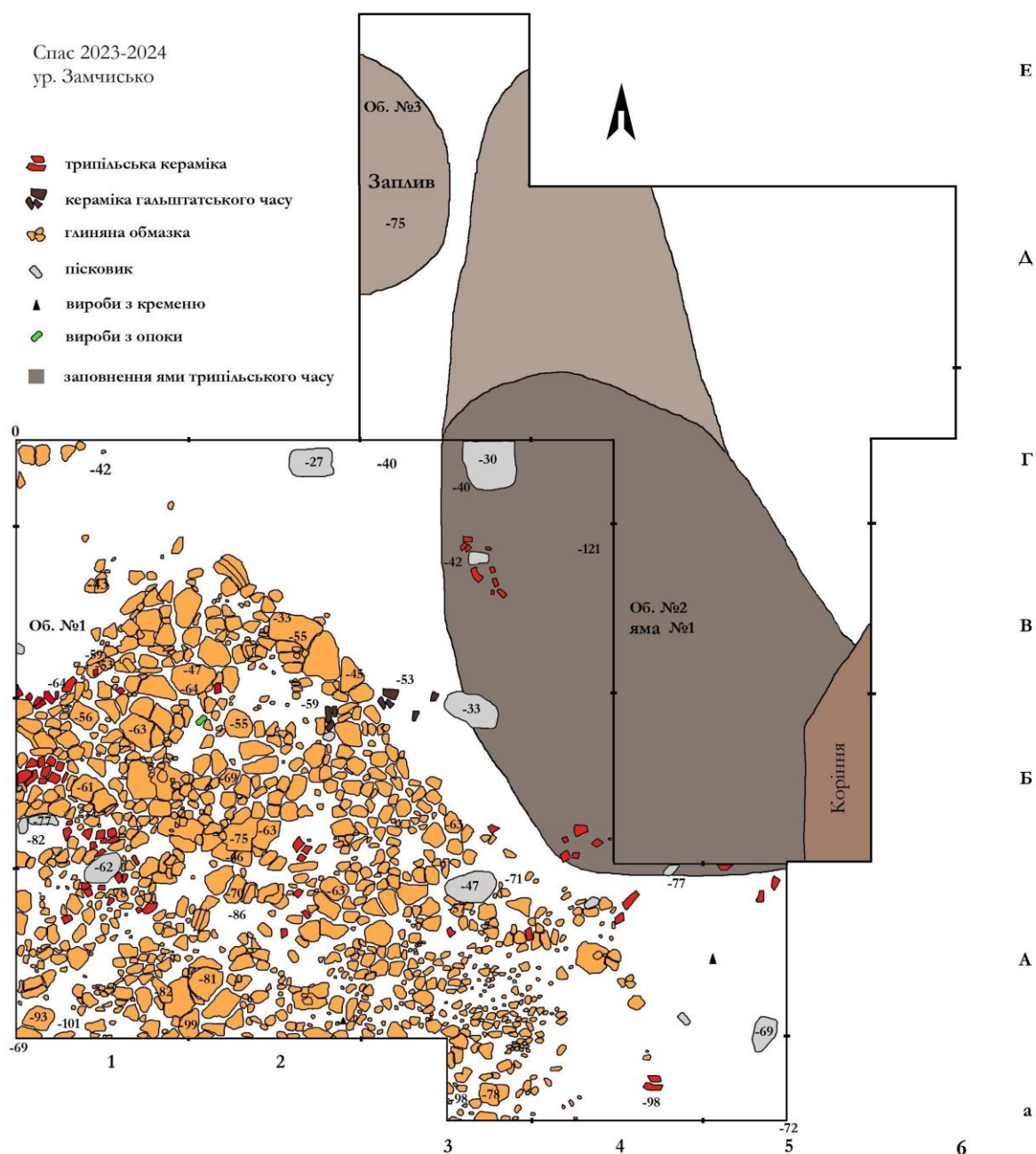

Рис. 4. Спас 2023. Шурф 1. План об'єктів

Fig. 4. Spas 2023. Trench 1. Plan of objects

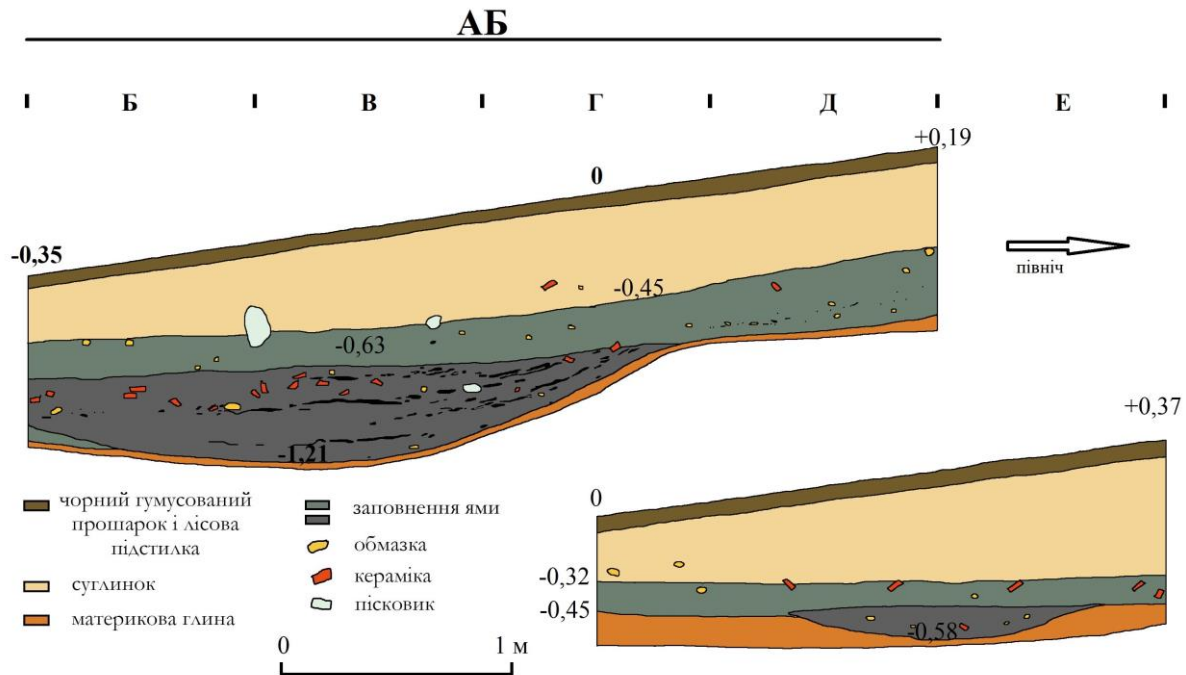

Рис. 5. Спас 2024. Шурф 1. Стратиграфія ями 1 та об'єкту 3

Fig. 5. Spas 2024. Trench 1. Stratigraphy of pit 1 and object 3

У плані видно прямокутний торець площадки 1, збереглися північно-східний і південно-східний кути. По довжині споруда була орієнтована з північного сходу на південний захід. Довжина її залягання невідома, оскільки більша частина площадки знищена урвищем, а ширина в межах шурфу – орієнтовно 4 м.

Рельєф урочища, зокрема поступове пониження від центру мису до країв, обумовлює й ухил залягання обмазки (до -60 см) у південному напрямку. Площадка 1 не становить суцільного однорідного масиву, хоча являє собою здебільша залягання суцільних скупчень обмазки, проте що ближче до південної частини, то більше ділянок з аморфних шматків обпаленої глини та глиняної крихти. Сильну руйнацію решток спричинило коріння дерев (рис. 4).

Найщільніше залягання обмазки спостережено в північній частині об'єкта, яка, крім того, відносно рівна. Тут присутні шматки обмазки, розміри яких сягають 30×20–25 см, товщина – до 10 см. Середні ж розміри обмазки на площадці – орієнтовно 10–12×10–15 см. На деяких фрагментах помітні сліди ремонту (підмазки) в час функціонування споруди. Вказані шматки прилягають один до одного, але іноді перемежовані невеликими пустими ділянками або глиняними крихтами. На межі квадратів 2Б і 2В помітна лакуна без обмазки, де знайдено кераміку культури Гава Голігради, ймовірно, площадку в цьому місці пошкодили пізніше, намагаючись зробити заглиблення.

Майже на всій відкритій площі шматки обмазки мають рівну поверхню, у південній частині вона здебільш аморфна, залягає розріджено і має менші розміри, але тут же бачимо й великі фрагменти обпаленої глини. У деяких місцях на великих загладжених фрагментах обмазки – невеликі скупчення аморфних шматків або крихти випаленої глини – імовірно, залишки стін.

Глина обмазки щільна, без домішок, залежно від умов випалу має колір від яскраво червоного до коричнево-чорного. Обпалена глина біль-менш горизонтально. Загалом, випал обмазки досить високий і відносно рівномірний. Хоча в південній частині об'єкта трапляються

слабо випалені фрагменти коричнево-чорного кольору. У північній частині розкопу східний край площадки формують великі (30×20–25 см, товщиною до 10 см) заглажені фрагменти обмазки платформи, які лежать не горизонтально, а під гострим кутом – очевидно, впали під час обвалу споруди.

Розчистка та подальша розборка платформи показали, що обмазка залягає не в один шар – в одному місці зафіксовано двошарове залягання (біля північно-західного кута, на межі квадратів 1Б та 1В), при цьому нижній шар значно гірше випалений, ніж верхній. У розрізі верхнього видно, що глина була пропечена на всю товщину шматка. Майже вся обмазка яскраво червоного кольору. Єдині два фрагменти з нижнього шару – коричневого, тобто випалені без доступу кисню, що свідчить про нерівномірність і різні умови випалу. У південній частині шурфу, часто під грудками обмазки, також трапляються окремі шматки обпаленої глини коричнево-чорного кольору, крихкі, з нерівною поверхнею. Їхні розміри невеликі – коливаються в межах 7–10×5–10 см, товщина не перевищує 2–3 см. У розрізі таких шматків видно, що випал був низхідним і слабшав у нижній частині. При розбиранні зафіксовано, що знизу вони не мають відбитків деревини. Можливо, репрезентують залишки підлоги, намазаної на ґрунт. Як уже зазначено, у глині верхнього, добре пропеченого, шару обмазки і в глині нижнього, погано випаленого, відсутні домішки. При розборці верхнього зафіксовано невелику кількість слідів дерев'яних конструкцій. Це – відбитки колотого дерева на нижній частині великих шматків. Така обмазка досить товста – 10–12 см. Відбитки орієнтовані не хаотично, а по лінії від північного заходу на південний схід, тобто перпендикулярно відносно довгої сторони споруди. Також зафіксовано сліди плах (ширина – 4–5 см) та жердин (діаметр – приблизно 2 см). Вказані фрагменти обмазки з відбитками колотого дерева за своїми ознаками відповідають міжповерховому перекриттю, оскільки малоімовірно, щоб горищне перекриття мало таку значну товщину. Обмазка з відбитками прутів, імовірно, належить залишкам стін.

При розчищенні та розбиранні обмазки жодних деталей інтер'єру або особливих конструктивних будівельних елементів не виявлено. Проте цікавою в цьому плані була одна ділянка при західній стінці розкопу (квадрат 1Б), де площадка заходила у стінку шурфу, – тут обмазка лежала зверху на камені-пісковнику (його розміри – 23×15, товщина – 8 см), поряд був ще один камінь менших розмірів. У регіоні відомі випадки, коли під площадкою дослідники фіксували каміння з певними конструкціями зверху (підвищення, зверху намащене глиною в кілька шарів, інколи з вимостою зверху). Такі конструкції відомі, наприклад, із Незвиська ІІ, Хом'яківки І тощо (Черниш, 1962, с. 30; Кочкін, 1992, с. 26–28). Проте в цьому випадку підвищення не спостережено, як і вимостки зверху над камінням, натомість зафіксовано велику кількість фрагментів кераміки. Розширити шурф у напрямку залягання каміння не було можливості, оскільки там росте дерево.

Загалом, на площі площадки 1 знайдено невелику кількість кераміки – це окремі фрагменти. Розвали посудин відсутні. Незначну кількість фрагментів посуду зібрано під платформою. Кераміка дуже фрагментована, сильно окатана, часто вкрита земляною патиною, вапнякової патини не спостережено. Орнаментація не збереглася. Усе вказує на сильну агресивність ґрунту, помітне розшаровування верхнього шару керамічних виробів. На площадці не виявлено жодної кістки. Нечисельні знахідки – вироби із кременю. Так, у межах житла знайдено лише ножову пластину з чорного туронського кременю, а також пошкоджену сокиру з опоки.

Під час розчистки й розбирання площадки було залишено дві вузькі бровки, що йшли по довжині та ширині об'єкта з північного заходу на південний схід і північного сходу на південний захід. У південній ділянці (кв. 3А, 3Б), у профілі помітні дрібні вуглики, які залягають під обмазкою. Також вони фіксуються на всій площі шурфу 1 на рівні залягання площадки та в інших шурфах, які ми заклали на поселенні (наслідки випалювання лісу перед побудовою поселення?). Роботи на площадці 1 були завершені горизонтальною зачисткою і контрольною прокопкою площі шурфу до шару материкової глини. Внаслідок прокопки

виявлені лише окремі грудки обмазки, дрібні фрагменти кераміки. Решток стовпових конструкцій будівлі не знайдено.

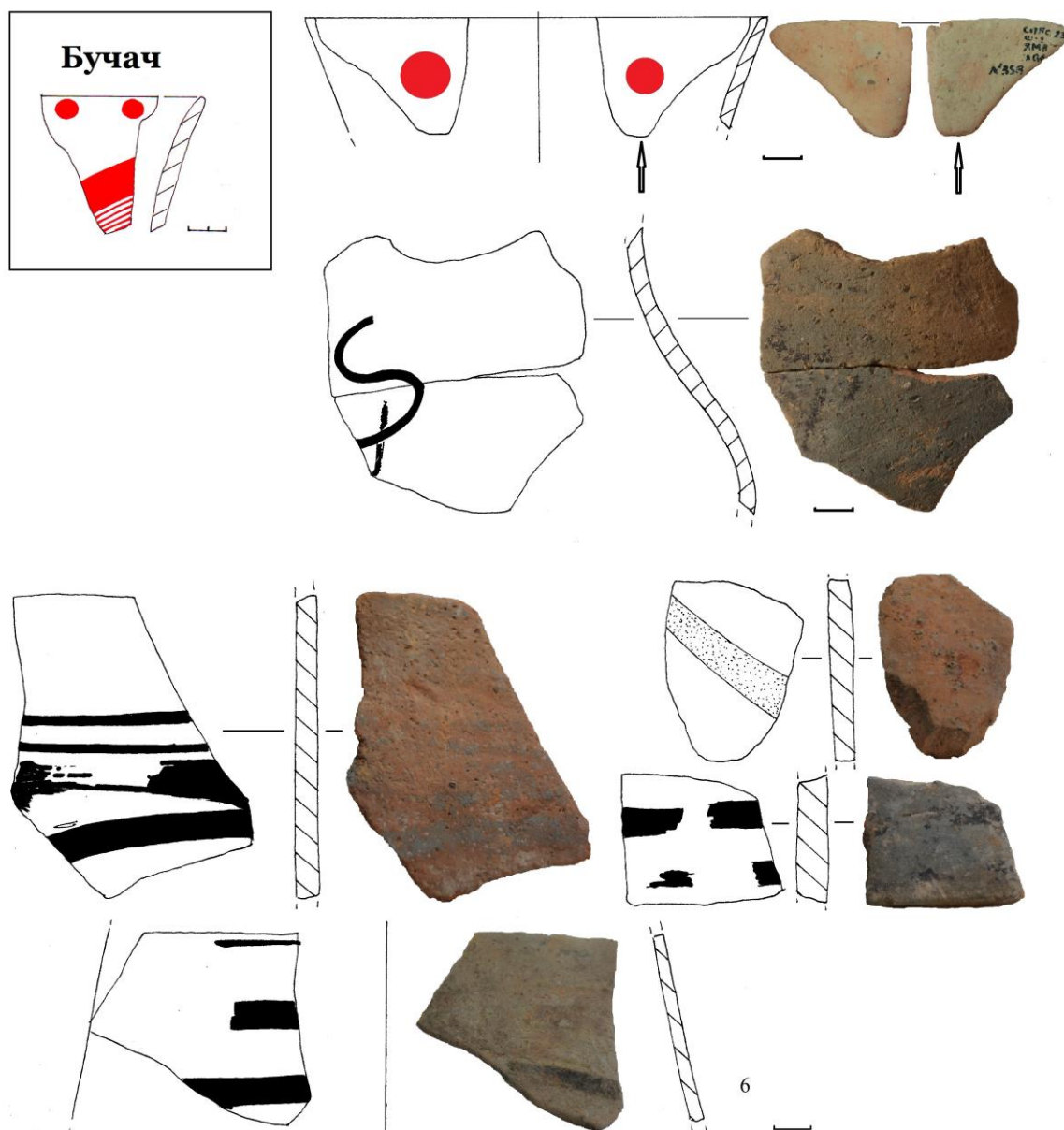

Рис. 6. Спас 2023–2024. Фрагменти посуду зі збереженим розписом

Fig. 6. Spas 2023–2024. Fragments of the vessels with preserved paintings

Площадка 1 являє собою залишки житлової споруди. Зафіксовано один з її торців (на це вказують обриси розчищених решток та орієнтація відбитків колотої деревини на обмазці). Ширина площадки – приблизно 4 м (можливо, більша, але стан збереженості не дає змоги це простежити). Довжину визначити неможливо, оскільки більша частина споруди знищена урвищем. Елементів інтер'єру не простежено. Зауважено, що обмазка на площадці не містить домішок. Така особливість часто трапляється також на пізніших трипільських пам'ятках і в інших регіонах. Керамічний матеріал із житла і культурного шару, зокрема форми посуду,

дають можливість визначити відносну хронологію споруди – це етап Трипілья VI–VII (заліщицька група).

Рис. 7. Амфора і кубкоподібні посудини. 1, 2, 6 – Спас 2023–2024; 3, 4 – Капустинці; 5 – Спас 1984; 7 – Бучач; 8 – Заліщики

Fig. 7. Amphora and cup-shaped vessels. 1, 2, 6 – Spas 2023–2024; 3, 4 – Kapustyntsi; 5 – Spas 1984; 7 – Buchach; 8 – Zalishchyky

Поряд із площадкою 1, горизонтальною зачисткою виявлена ледь помітна зміна кольору ґрунту та скупчення матеріалу на поверхні, що вказувало на розташування тут об'єкта. Ним виявилася яма 1. Її верхній шар був дуже заплившим, контури неможливо було визначити. Також верхній шар ями на рівні залягання площадки містив кераміку як голіградського, так і трипільського часу. Проте на 10 см нижче почався гумусований темний ґрунт, насичений матеріалами лише трипільського часу. Найтемніший прошарок ґрунту розташовувався ближче до дна ями (рис. 5).

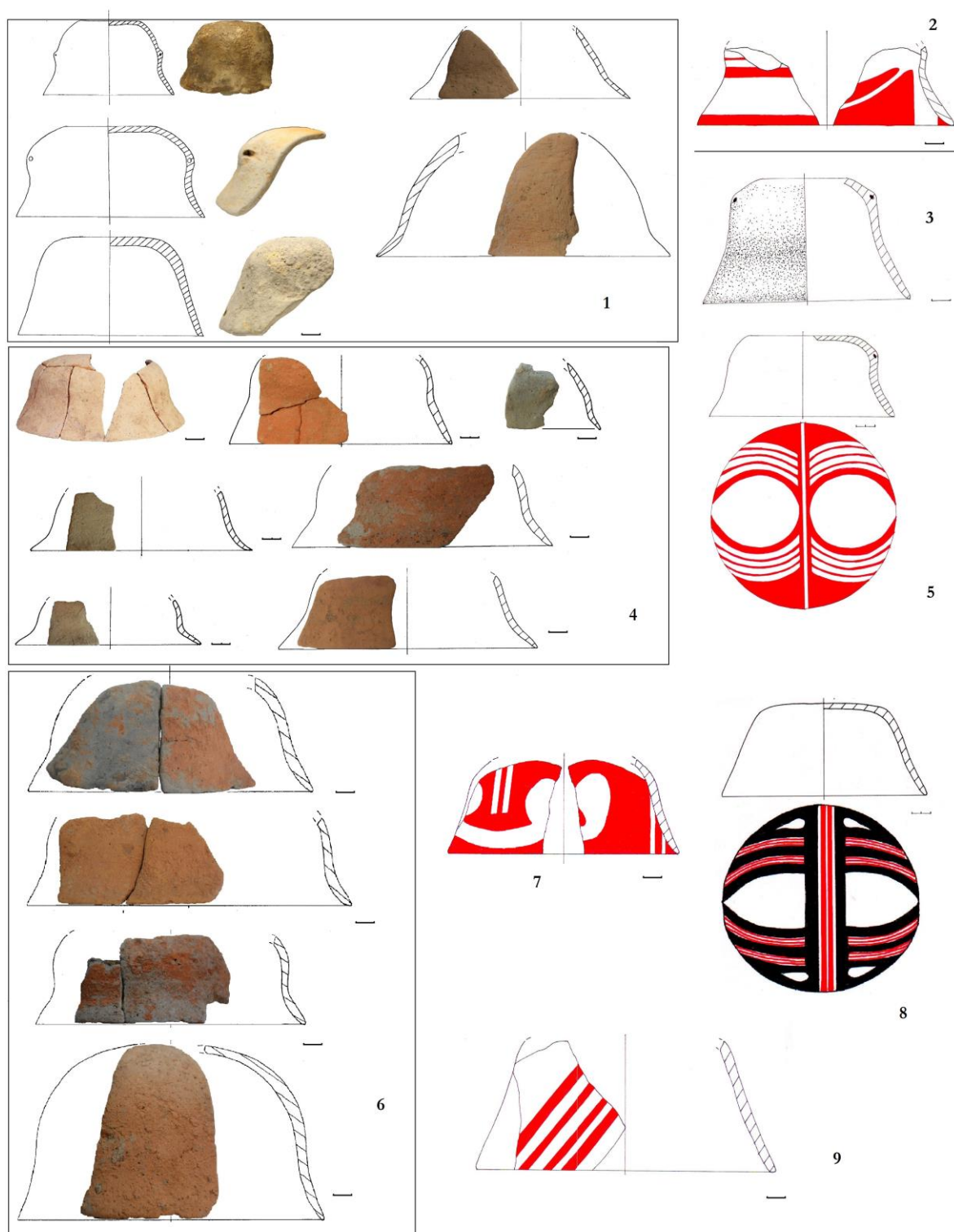

Рис. 8. Покришки (накривки). 1 – Спас 1984; 2 – Бучач; 3 – Голігради; 4, 6 – Спас 2023–2024; 5 – Городниця над Дністром; 7–9 – Заліщики
 Fig. 8. Lids. 1 – Spas 1984; 2 – Buchach; 3 – Holihirady; 4, 6 – Spas 2023–2024; 5 – Horodnytsia nad Dnistorm; 7–9 – Zalishchyky

Яма 1 мала овальну форму, витягнута по осі з південного сходу на північний захід. Її південно-східний край знищений коріннями дерев, тому первісна довжина невідома. На сьогодні вона становить 3,5 м, ширина об'єкта – 2,1 м, найбільша глибина – 1,21 м. У північній частині яма закінчується неглибоким, видовженим із півночі на південь, запливом. Стінки ями похилі, а дно – лінзоподібне. У гумусованому заповненні об'єкта на різних глибинах траплялися фрагменти кераміки, обмазки, вугликів, уламки каменю й опоки, зернотерка з пісковика. Знахідки залягають у кілька шарів – імовірно, яму заповнювали поступово. Помітно два прошарки, які містять дрібні вуглики, а частина крем'яних і керамічних знахідок з ями перебували під дією вогню. Ґрунт із нижньої частини ями було взято на флотацію, проте жодних результатів вона дала.

У північній частині шурфу виявлено неглибокий об'єкт 3 округлої форми, ймовірно заплив або край іншої господарської ями, який заходив у західну стінку. Об'єкт залягав на 0,5 м від сучасної поверхні й закінчувався материковою глиною на глибині 0,75 м. Ширина об'єкта – 1,2 м. У заповненні зібрано велику кількість трипільської кераміки (рис. 5).

Ближче до центру урочища було закладено ще два невеликі шурфи. Об'єктів у них не виявлено, лише зафіксовано культурні шари із трипільською та голіградською керамікою, фрагменти обмазки та крем'яні вироби.

До трипільської кераміки належить 1 558 фрагментів, із яких можна виокремити: 169 посудин, антропоморфну статуетку та невеликий фрагмент моделі, ймовірно, стільця. Переважає столовий посуд із відмуденої глини (приблизно 97 %), із природною домішкою дрібнозернистого піску, часто помітний дрібний шамот. У тісті кухонної кераміки домінують домішки досить крупного шамоту. Велика частка посуду зроблена з місцевих блакитних карпатських глин. Показово, що такі вироби додатково покривали ангобом зі світло-помаранчевих глин, щоб надати поверхні звичного світло-помаранчевого забарвлення. Стан збереження керамічних виробів незадовільний. Археологічно цілих посудин немає. Як уже зазначено, фрагменти часто сильно окатані (навіть знахідки з ями) з дуже пошкодженою поверхнею, яка часто розслюється. Орнамент не зберігся, лише в кількох випадках на столовому посуді можна простежити залишки орнаменталізації (рис. 6). На двох фрагментах помітний розпис червоною фарбою на білому тлі. Ще на чотирьох уламках проглядається розпис чорною фарбою, але цей посуд має сильно обпалену поверхню і про первісний колір збережених слідів розпису сказати щось важко. На деяких фрагментах також проглядаються сліди білого ангобу.

Серед форм столового посуду переважають кубкоподібні посудини (12 од.). Цей тип посуду не завжди однаковий, тому можна простежити два досить стійкі варіанти кубків (рис. 7, 5, 6). Переважає тип, який характеризується бомбоподібним тулубом, широкою шийкою з дещо відігнутим краєм, трапляються і шийки у формі лійки. Іноді на шийці присутні два горизонтальні вушка і такий кубок нагадує амфору, проте частіше трапляються кубки з одним вушком та без вушок. Посудини другого типу мають слабо профільоване відносно округлого тулуба денце, плічка переходять у вертикальні або злегка нахилені до середини вінця. Ці форми кубків аналогічні тим, що присутні на пам'ятках заліщицької групи етапу Трипілля VI–VII. Цікаво, що на тих заліщицьких пам'ятках, де зберігся орнамент, ці типи кубків відрізняються не лише особливостями морфології, а й орнаменту.

Покришки (накривки) (12 од.) також мають аналогії серед пам'яток заліщицької групи (рис. 8). Більшість – середніх розмірів (діаметр шийки – 16–23 см, висота – 11–13 см), з округлим верхом, злегка відігнутими назовні вінцями, з м'яко вираженими плічками. Аналогії присутні на заліщицьких пам'ятках Придністер'я, як-от: Бучач, Заліщики, Голігради, Городниця над Дністром.

Миски різних розмірів (7 од.). Спостерігаємо усічено-конічний тип мисок і тип зі злегка заокругленими стінками та прямими або сферо-конічними, з дещо загнутими до середини

вінцями (рис. 9). Подібні форми також є серед керамічних комплексів Заліщиків, Бучача, Городниці над Дністром.

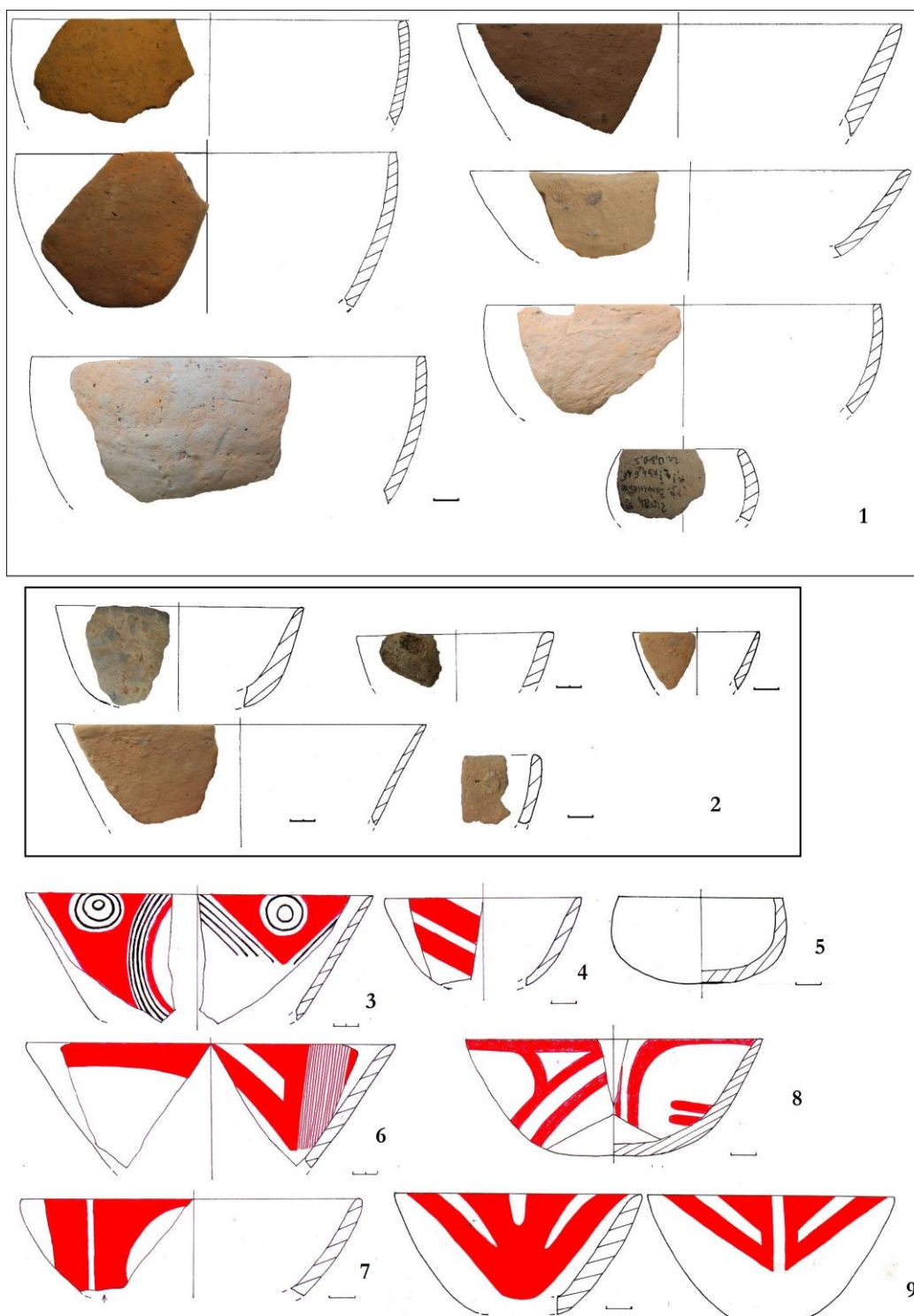

Рис. 9. Миски. 1 – Спас 1984; 2 – Спас 2023–2024; 3–7 – Залішки; 8 – Городниця над Дністром; 9 – Бучач

Fig. 9. Bowls. 1 – Spas 1984; 2 – Spas 2023–2024; 3–7 – Zalishchyky; 8 – Horodnytsia nad Dnistrom; 9 – Buchach

Грушоподібні посудини (25 од.) представлені здебільша характерними вінцями та плічками. Простежується два типи, аналогії яким є на заліщицьких пам'ятках (рис. 10; 11). Перший репрезентовано посудинами з високим, вузьким, майже циліндричним горлом, плічками, що легко приломлюються, та сфероконічним тулубом, подекуди трохи приплюснутим. Часто на лінії найбільшого діаметра тулуба, який сягає до 30 см і більше, присутні два вушка. Другий тип відрізняється меншими розмірами і більше округлим, ніж приплюснутим тулубом.

Амфори представлено одним зразком, який має розхилені вінця та два горизонтально просвердлені вушка (рис. 7, 1). Він подібний до амфор на заліщицьких пам'ятках.

Знайдено низку фрагментів біноклеподібних посудин (13 од.) (рис. 12).

До столового посуду відносимо також вушка посудин, донця та вінця, форму яких реконструювати складно через сильну фрагментарність (рис. 13, 3–7). Цікавими є округлі ручки-наліпи на стінках двох посудин (рис. 10, 3). Аналогії віднаходимо на пам'ятці часу VI–VII Черленівка в Чернівецькій обл.

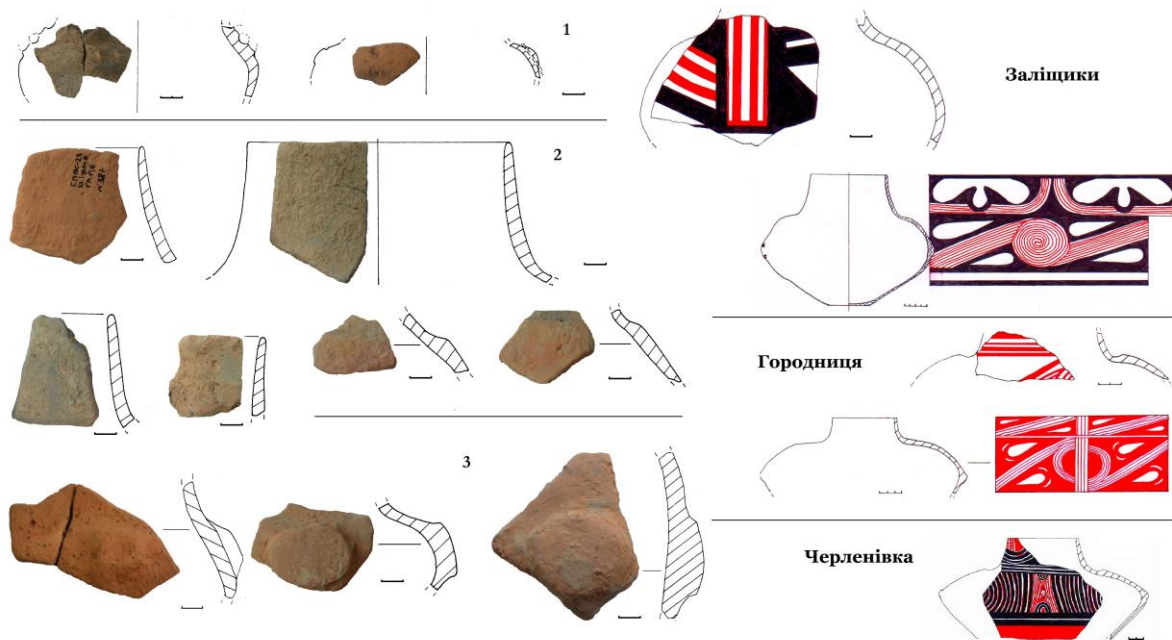

Рис. 10. Грушоподібні посудини. 1–3 – Спас 2023–2024

Fig. 10. Pear-shaped vessels. 1–3 – Spas 2023–2024

Серед фрагментів – стінки опуклобоких посудин, які могли бути як кубками, так і горщиками. Присутня також серія посудин із високими вінцями (рис. 14).

Серед «імпортих» виробів знайдено фрагмент вінця посудини з конічним наліпом, спрямованим донизу (рис. 13, 1). Поверхня виробу світло-коричнева, на зламі – чорна. Аналогії такого посуду віднаходимо в культурі Тисаполгар. Ще один фрагмент горловини, ймовірно, горщика з досить тонкими стінками, випадає із загалу типових трипільських посудин (рис. 13, 2). Цей виріб виготовлено з відмуденої глини з домішкою дрібнозернистого піску, поверхня добре заглажена, світло-коричневого/палевого кольору, на зламі – темно-сіра. Присутній орнамент із вертикальних насічок, які оперезують ту частину горщика, що є переходом від горловини до плічок. Також наявні горизонтальні насічки, які зроблені нижче і йдуть униз. На перший погляд, ці насічки можуть здатися подібними до штампованого орнаменту на посудинах культури кулястих амфор, проте, при детальному огляді помітно, що

це не штамп, а насічки, вони не такі чіткі, глибокі та прямокутні. Можливо, цей фрагмент репрезентує імпорт якоїсь із сусідніх енеолітичних культур (маліцької?) або ж є різновидом місцевого кухонного трипільського посуду.

Імовірні впливи ще однієї культури – люблінсько-волинської – можна зауважити на формі однієї з ручок (рис. 13, 4) – вона рогоподібна, з вертикальним отвором. Ручки такої форми на фрагментах округлих амфор знайдено і в заліщицькому шарі поселення Більшівці II, їх автор досліджень трактує як «імпорти» люблінсько-волинської культури (Ткачук, 2018, с. 67, рис. 10, 11, 12).

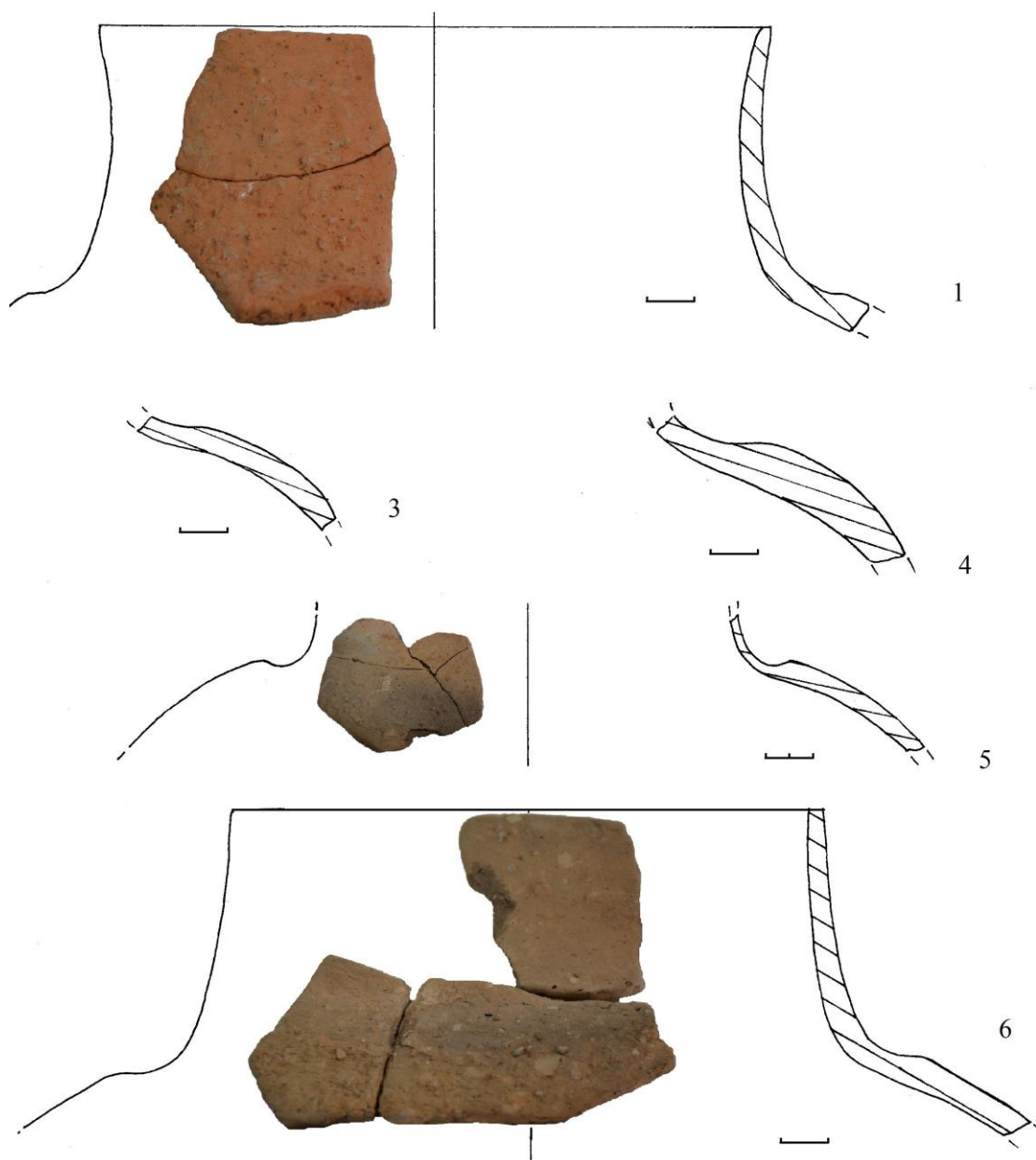

Рис. 11. Грушоподібні посудини. Спас 2024

Fig. 11. Pear-shaped vessels. Spas 2024

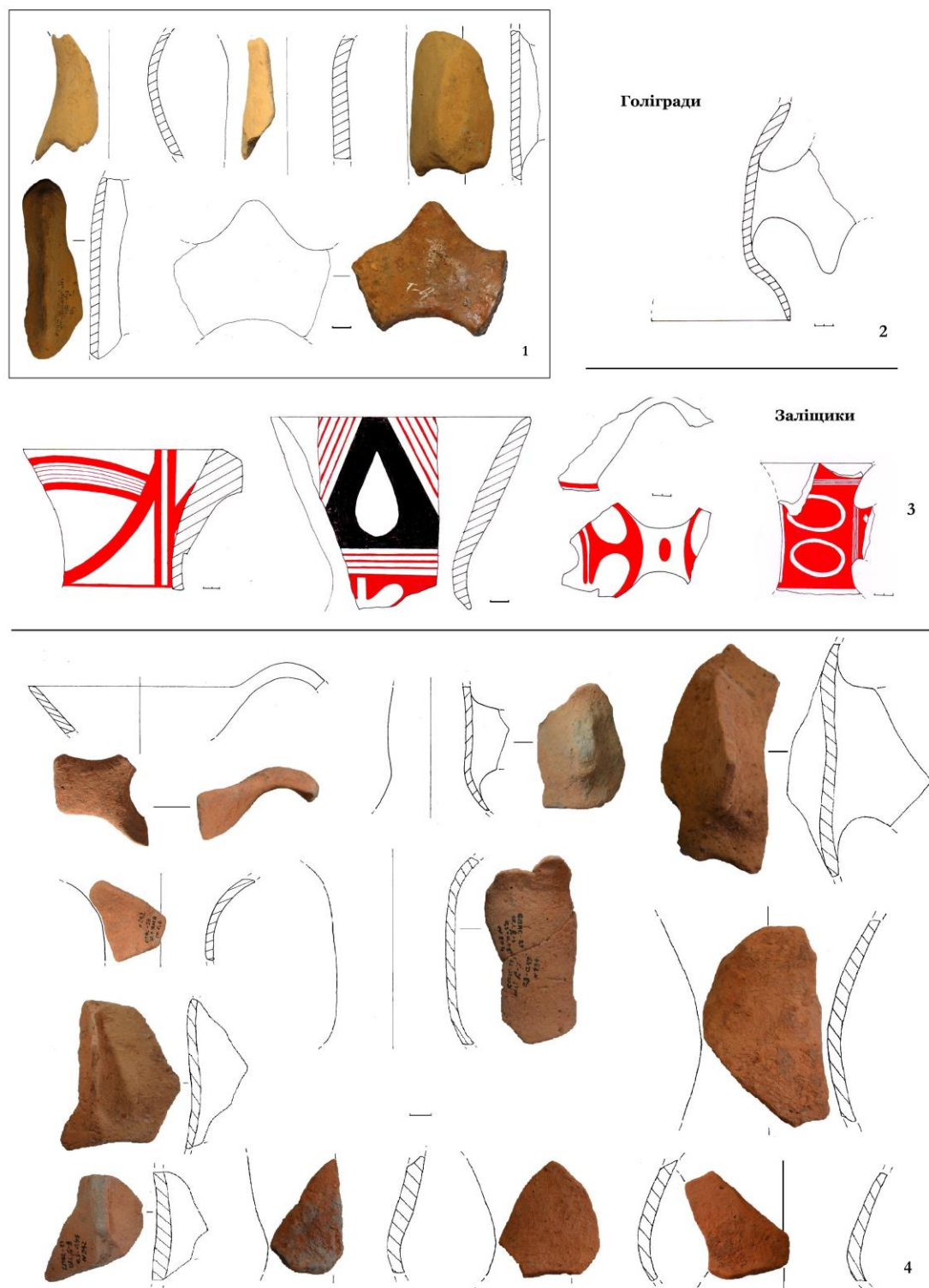

Рис. 12. Біноклеподібні посудини. 1 – Спас 1984; 2 – Голігради; 3 – Заліщики; 4 – Спас 2023–2024
 Fig. 12. Binocular vessels. 1 – Spas 1984; 2 – Holih rady; 3 – Z alishchyky; 4 – Spas 2023–2024

Знахідки з Більшівців відрізняються від ручки зі Спасу за складом тіста, і цілком відповідають тісту кераміки люблінсько-волинської культури*. Натомість наша знахідка виготовлена з тіста, притаманного трипільській кераміці, тому, можливо, у цьому випадку маємо справу з імітацією і наслідуванням форм посуду люблінсько-волинської культури на трипільській кераміці.

Ручок такої форми на інших пам'ятках заліщицької групи не зафіксовано, лише у Спасі й Більшівцях. Схожі ручки на посуді трипільське населення створювало і на раніших етапах культури. Наприклад, найближчу географічну аналогію можна привести з пам'ятки Городниця над Дністром, шар етапу ВІ (рис. 13, 9). У цьому випадку ручки на посудині також плавно спрямовані доверху, але мають округлішу форму і не мають такого гострого ребра, як ручка зі Спасу чи люблінсько-волинські.

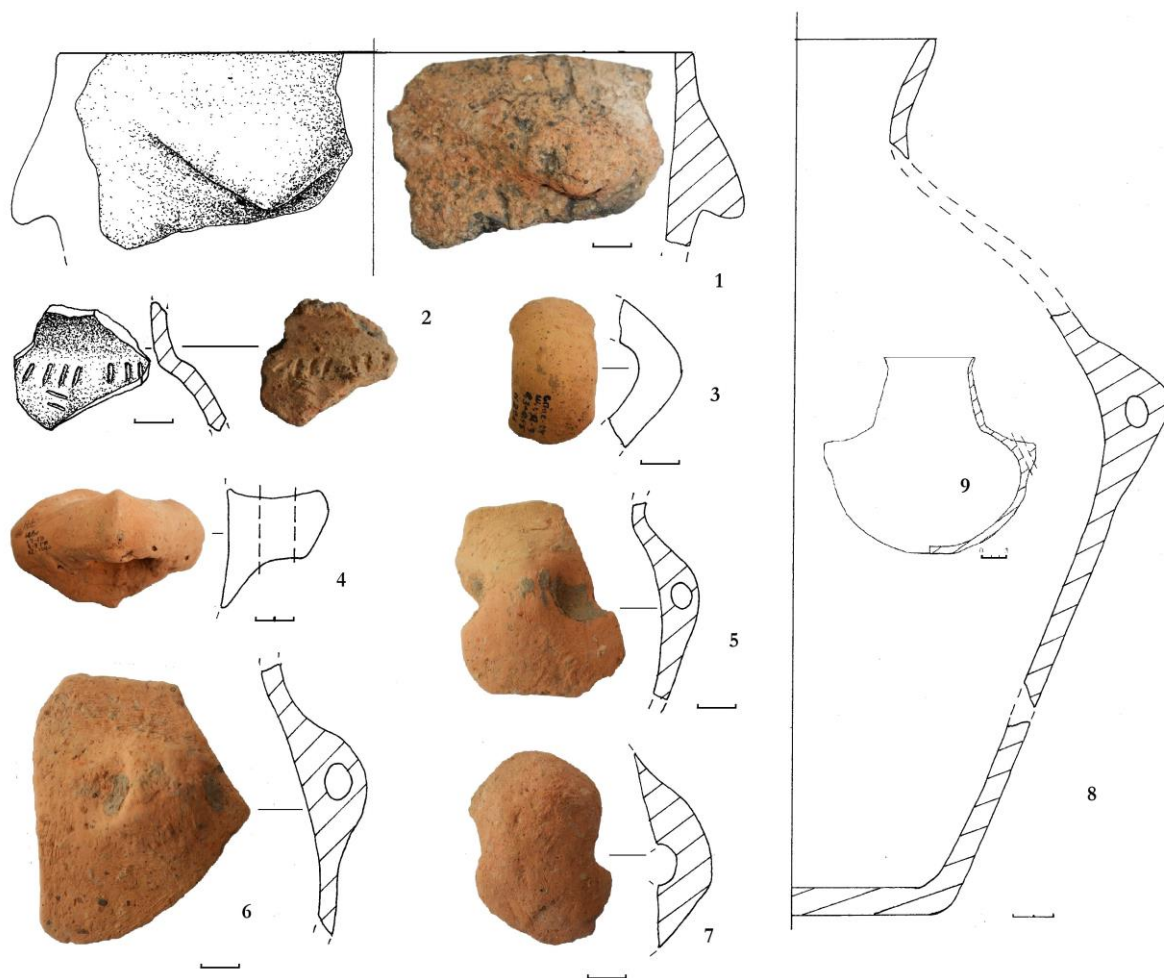

Рис. 13. Фрагменти посуду. 1–8 – Спас 2023–2024; 9 – Городниця над Дністром (етап ВІ)

Fig. 13. Fragments of the vessels. 1–8 – Spas 2023–2024; 9 – Horodnytsia nad Dnistrom (stage BI)

Серед незначної кількості фрагментів кухонного посуду вдалося реконструювати форму однієї посудини (рис. 13, 8). Вона мала пласке дно і видовжений тулуб, досить вузьку шийку та

* Принагідно висловлюємо вдячність завідувачу відділу археології Національного заповідника «Давній Галич» канд. іст. наук Тарасові Ткачуку за надані коментарі з цього питання.

злегка розхилі вінця. На найширшій частині тулуба були розташовані масивні ручки. Висота посудини становила приблизно 45 см.

Рис. 14. Спас 2023–2024. Фрагменти вінець посудин
Fig. 14. Spas 2023–2024. Fragments of rims of the vessels

До керамічних виробів належить фрагмент антропоморфної статуетки (від талії до колін). Вона зламана навпіл – збережено лише її праву половину (рис. 15, 1). Тісто, з якого зроблено фігурку, сірого кольору (очевидно, місцеві блакитні глини), поверхня вкрита яскравим помаранчевим ангобом. Сідниці округлі, випуклі.

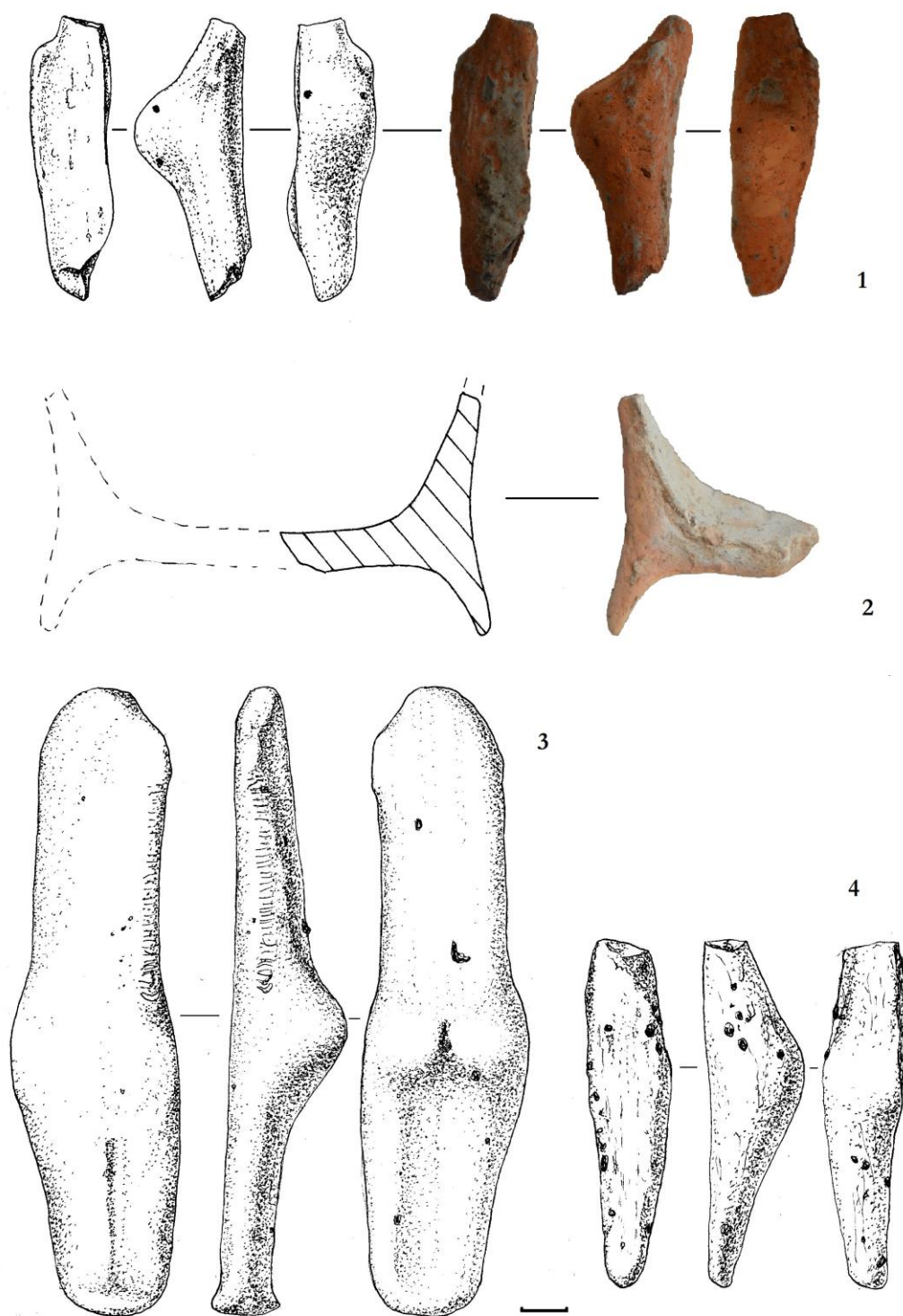

Рис. 15. 1 – Фрагмент антропоморфної статуетки (Спас 2024); 2 – фрагмент моделі стільця (?) (Спас 2024); 3, 4 – антропоморфні статуетки (Спас 1984)

Fig. 15. 1 – Fragment of an anthropomorphic figurine (Spas 2024); 2 – fragment of a chair model (?) (Spas 2024); 3, 4 – anthropomorphic figurines (Spas 1984)

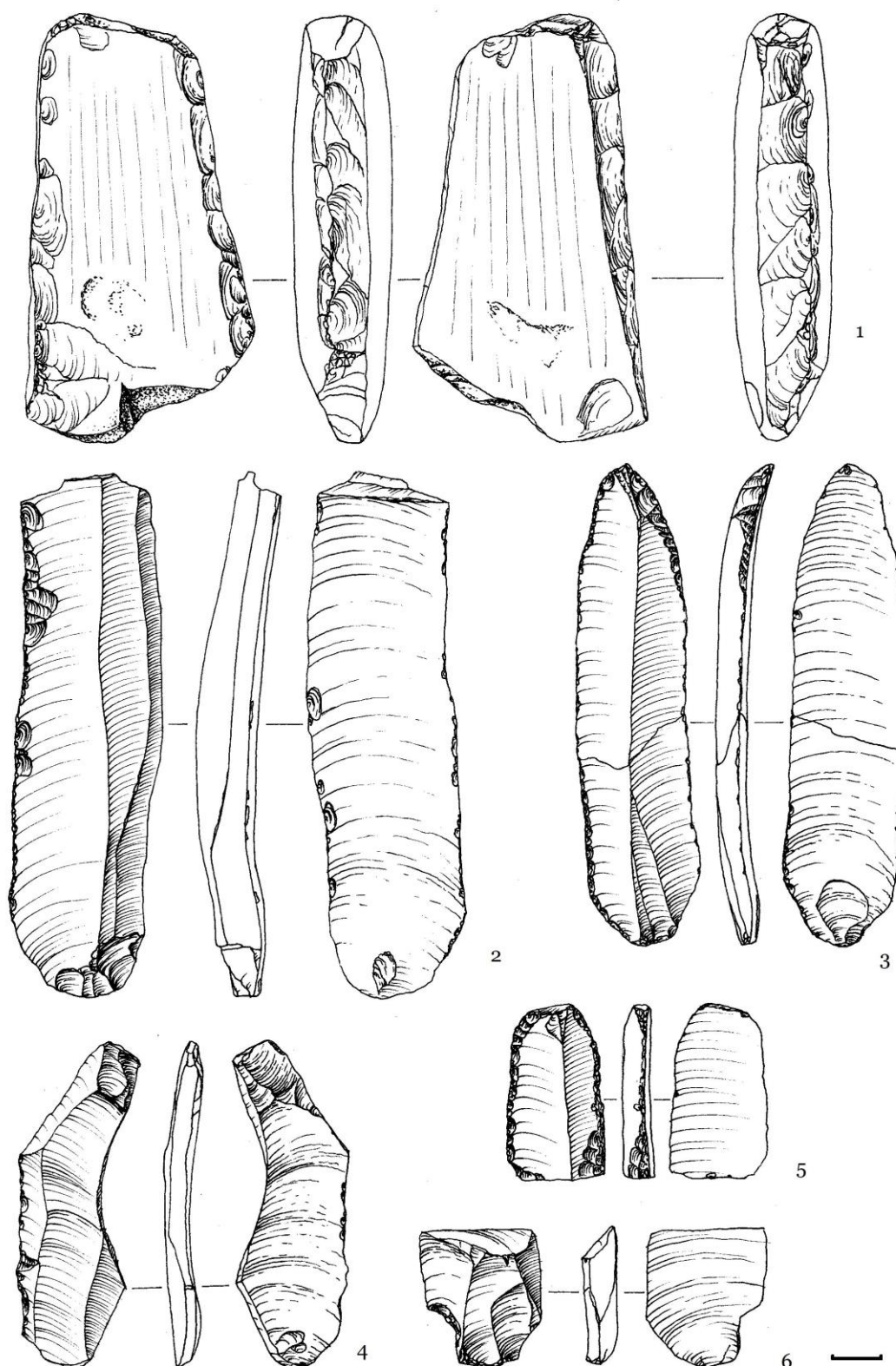

Рис. 16. Спас 2023. 1 – сокира з опоки; 2–6 – вироби з кременю
 Fig. 16. Spas 2023. 1 – opoka axe; 2–6 – flint artifacts

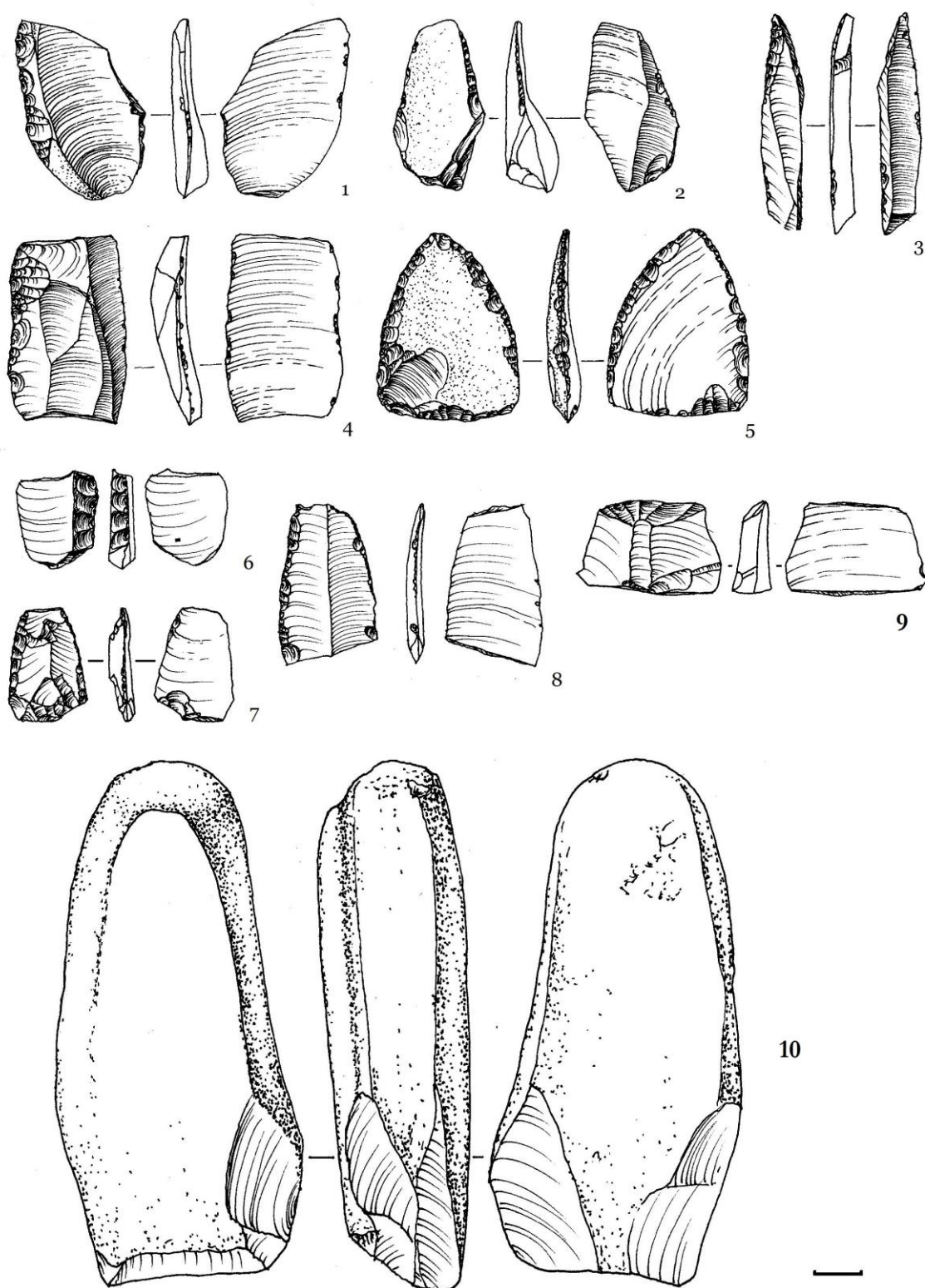

Рис. 17. Спас 2023–2024. 1–9 – вироби з кременю; 10 – фрагмент сокири з опоки
 Fig. 17. Spas 2023–2024. 1–9 – flint artifacts; 10 – fragment of an opoka axe

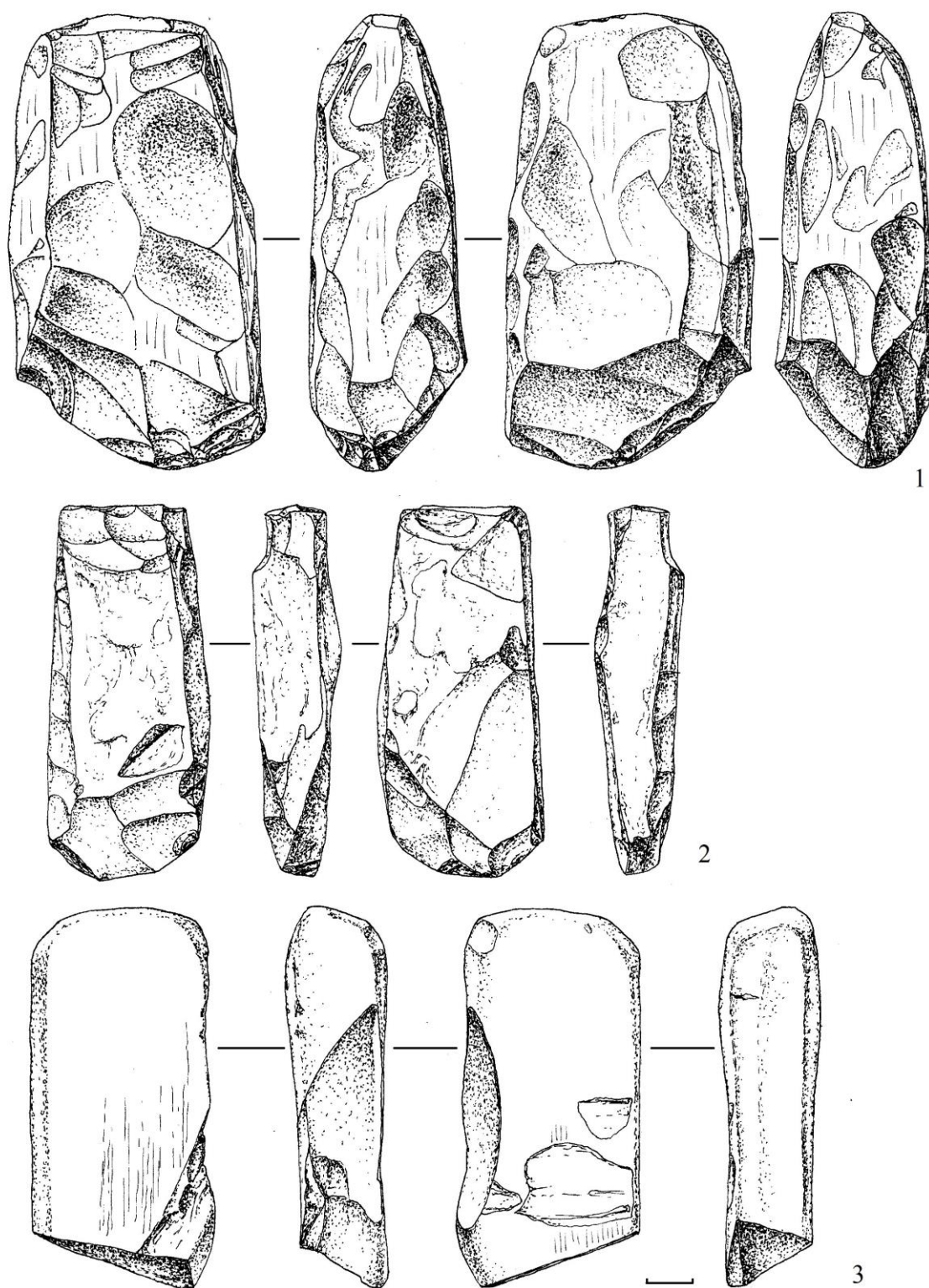

Рис. 18. Спас 2024. Вироби з опоки
Fig. 18. Spas 2024. Opoka artifacts

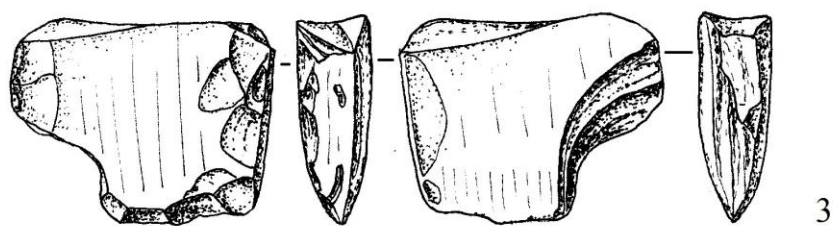
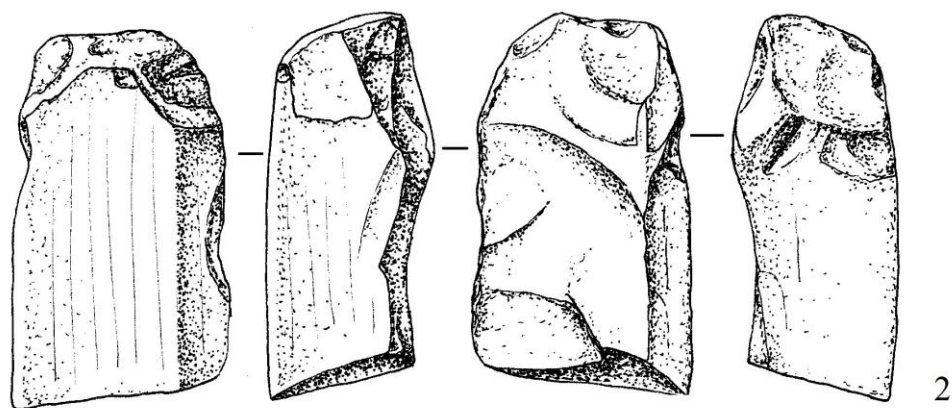
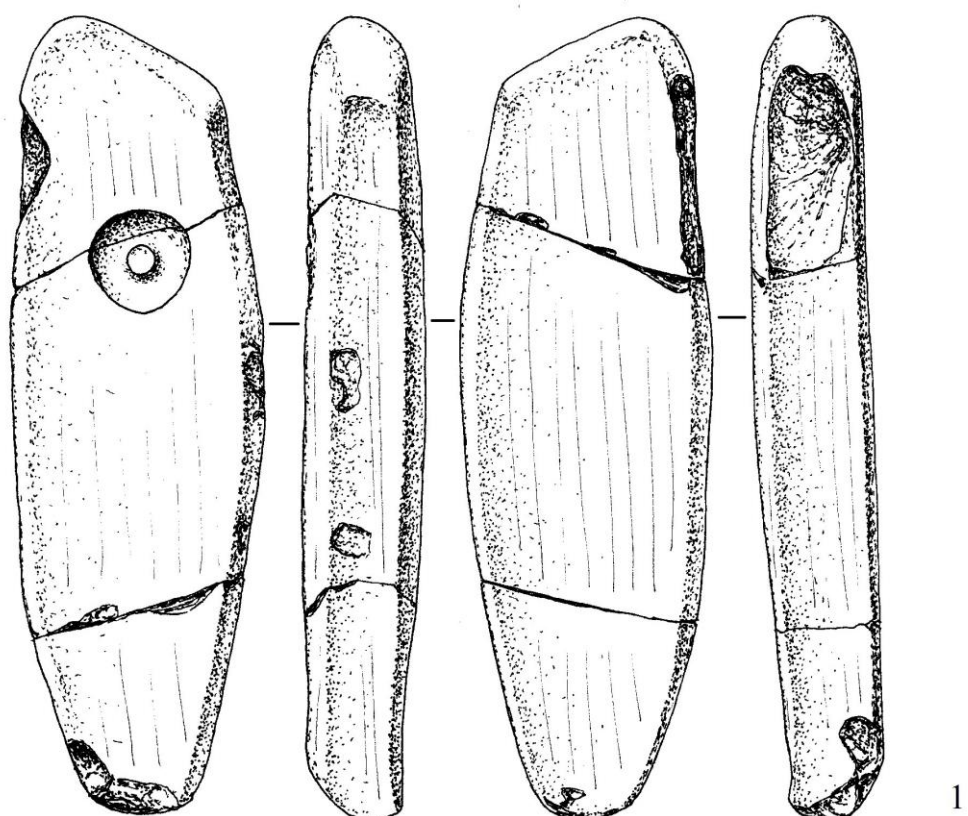

Рис. 19. Спас 2024. Вироби з опоки
Fig. 19. Spas 2024. Opoka artifacts

У їхній верхній частині помітні проколи. Присутні надстегнові виступи, сформовані зашипом. Стать не окреслена. У нижній частині статуетки – чорне вкраплення овальної форми, можливо, фрагмент обвугленого зерна. Цей виріб аналогічний фрагменту статуетки, виявленому тут під час досліджень 1984 р. Загалом, із пам'ятки походить три антропоморфні фігурки (рис. 15, 1, 3, 4). Ще один невеликий фрагмент керамічного виробу, можливо, є уламком моделі житла або стільця (рис. 15, 2).

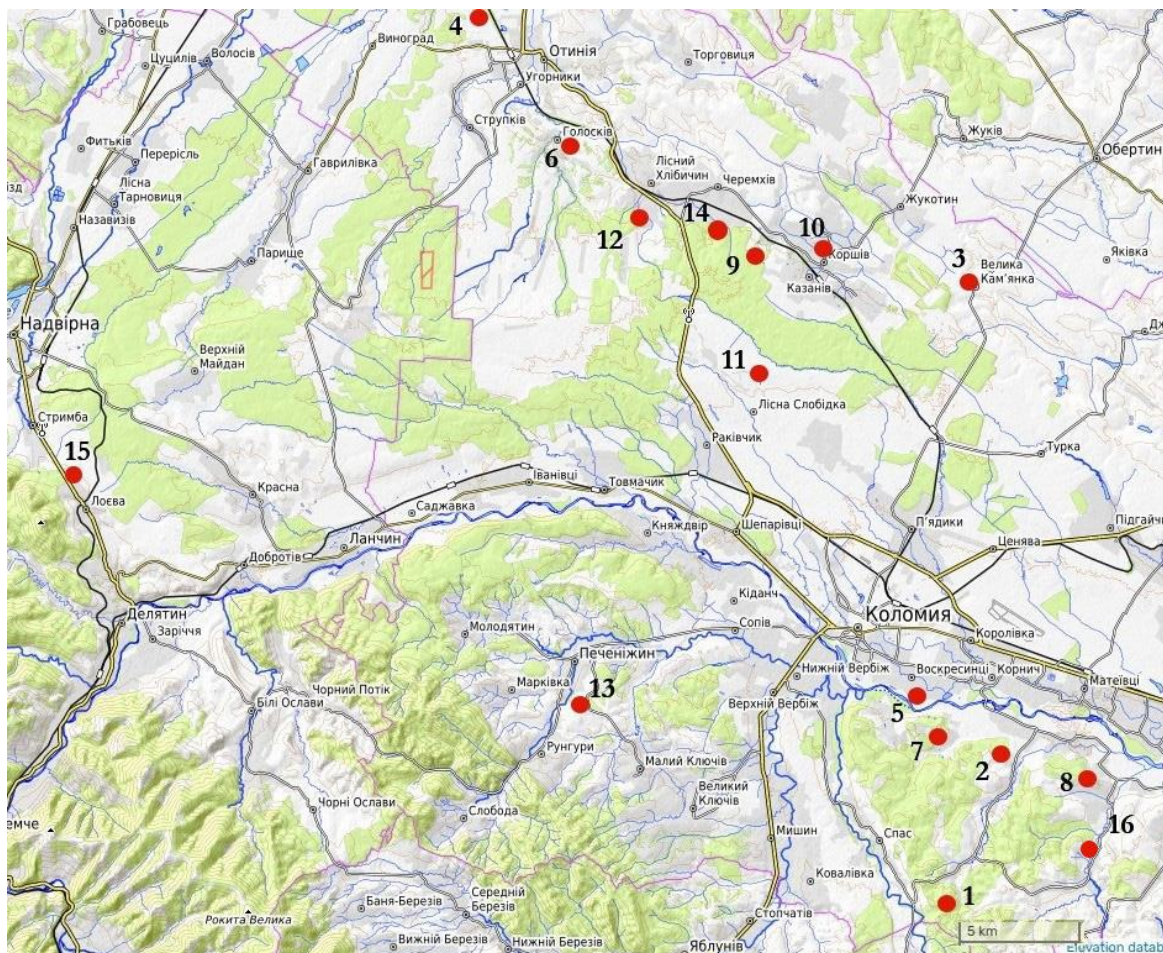

Рис. 20. Мапа трипільських пам'яток поблизу поселення Спас. 1 – Спас (Гірське I); 2 – Грушів I; 3 – Велика Кам'янка V; 4 – Ворона V, VI; 5 – Воскресинці IV; 6 – Голосків V; 7 – Грушів VIII; 8 – Дебеславці III; 9 – Коршів II; 10 – Коршів III; 11 – Лісна Сlobідка IX; 12 – Лісний Хлібчин I; 13 – Печеніжин I; 14 – Черемхів I; 15 – Лоева I; 16 – Пилипи.

Fig. 20. Map of Trypillian sites near the settlement of Spas. 1 – Spas (Hirske I); 2 – Hrushiv I; 3 – Velyka Kam'ianka V; 4 – Vorona V, VI; 5 – Voskresyntsi IV; 6 – Holoskiv V; 7 – Hrushiv VIII; 8 – Debeslavtsi III; 9 – Korshiv II; 10 – Korshiv III; 11 – Lisna Slobidka IX; 12 – Lisnyi Khlibchyn I; 13 – Pechenizhyn I; 14 – Cheremkhiv I; 15 – Loieva I; 16 – Pylupy.

Крем'яні вироби виготовленні зі сировини туронського походження темно-сірого та чорного кольорів. Поклади такого кременю поширені на території колишніх Тлумацького і Галицького р-нів Івано-Франківської обл. За класифікацією крем'яної сировини Віталія Коноплі, це – північнопокутський підвид подільського кременю (Конопля, 1998, с. 154). На пам'ятці знайдено 69 виробів. Серед них є відщепи, фрагменти пластин і знаряддя, показово, що нуклеуси відсутні. Частина знахідок перебувала під дією вогню і набула світло-сірого або

молочного кольору (14 відщепів та уламків пластин). Перепалені кремені здебільша походять із культурного шару пам'ятки. Більшість крем'яних предметів знайдено в шурфі 1 (56 од.).

Серед знахідок виділяються ножевидні пластини розмірами 9,7×2,20,5 см і 3,9×2,4×0,5 см (рис. 16, 3; 17, 4), зношене скребло (зламале) – 10,4×2,8×1,3 см (рис. 16, 2). Фрагменти невеликих пластин розмірами 1,4×1,4×0,3 см та 1,9×1,6×0,2 см. До знарядь можна віднести ретушовану пластину (можливо, фрагмент різця) розмірами 6,5×2,2×0,5 см (рис. 16, 4); фрагмент ретушованої пластини – 3,2×1,8×0,3 см (рис. 17, 8); три фрагменти пластин із крутою дорсальною ретушшю – 4×2,3×0,5 см (рис. 17, 1), 2,1×2,6×0,7 см і 2,3×1,1×0,2 см, а також пластина із крутою двобічною дорсальною ретушшю – 3,4×1,9×0,5 см (рис. 16, 5); проколка – 4,5×1×0,4 см, із робочою поверхнею, укріпленою ретушшю (рис. 17, 3); вістря підтрикутної форми, краї ретушовані, розмір – 3,9×2,9×0,3 см (рис. 17, 5). Виразні також фрагмент первинного відщепу з механічною ретушшю розміром 3,5×1,8×1,1 см (рис. 17, 2) та базальний фрагмент сколу – 2,7×2,4×0,7 см (рис. 16, 6), уламок кінцевого скребка на пластині – 1,8×2,8×0,7 см (рис. 17, 9) і дуже пошкоджений невеликий наконечник, який перебував під дією вогню – 2,3×1,6×0,5 см (рис. 17, 7).

Виявлено 19 виробів з опоки. Всі знахідки походять із шурфа 1, окрім однієї. Здебільша це уламки (ймовірно, відходи виробництва), але серед них є вісім знарядь. Усі вони репрезентують сокири. Перша, розміром 8,2×4,3×1,9 см (рис. 16, 1), знайдена серед обмазки площадки. Решта походять із верхньої частини ями 1. Дві сокири представлені майже повно, на них зламані леза. Одна розміром 9,5×5,1×3,1 см, друга – 7,7×3,2×2,1 см (рис. 18, 1, 2). Фрагменти обухових частин двох шліфованих сокир розмірами 3,7×7,8×2 см (рис. 18, 3) і 5,4×2,5×2,3 см (рис. 19, 2), на поверхні останнього обуха чітко простежуються повздовжні заглиблені подряпини, імовірно, сліди кріплення сокири до рукояті. Також присутні лезова частина ще однієї шліфованої сокири розмірами 3×4×1,1 см (рис. 19, 3) і зламана заготовка сокири – 10,8×4,7×2,8 (рис. 17, 10). Ще одна сокира (мотика?) знайдена як підйомний матеріал північніше пам'ятки, на лісовій дорозі, яка веде зі с. Спас у с. Кропивище. Цей виріб видовженої овальної форми, розміром 12,3×3,7×1,9 см, був зламаний на три частини. На обуху є слід від свердління круглого отвору, імовірно, виріб зламався під час його свердління (рис. 19, 1).

Опока – це порода осадового походження, генетично пов'язана із кременем, залягає у верхньоальбській товщі вапняків і найпоширеніша на території Хмельницької, Тернопільської, Чернівецької обл., із виходами на поверхню у відслоненнях долини Дністра і його приток. На відміну від кременю, має меншу твердість і такий хімічний склад, який робить її непридатною для отримання пластинчастих сколів (Конопля, Гавінський, 2012, с. 132). Саме через такі властивості сировини вироби з опоки часто інтерпретують як ритуальні предмети, оскільки при утилітарному використанні вони легко ламаються. Проте сокири з опоки могли використовувати і як деревообробні інструменти. Наприклад, частина сокир зі Спаса виготовлена досить грубо і має пошкодження, які виникли, найімовірніше, під час роботи ними.

У культурному шарі прирізки до шурфу 1 виявлено невелику кам'яну розтирачку з пісковика з характерним округлим заглибленням від тертя, також у верхньому прошарку ями 1 знайдено зернотерку з пісковика великого розміру – 53×25×16 см. Помітно, що і розтирачка, і зернотерка перебували під дією вогню, через що набули червоного забарвлення. Серед знахідок у культурному шарі трапилися три уламки роговика, один із них – від відбійника.

Як уже зазначено, керамічний матеріал із площадки, культурного шару та ями, зокрема форми посуду, дають можливість визначити відносну хронологію об'єктів – це етап Трипілья ВІ–ВІІ (заліщицька група). Аналогії до форм посуду віднаходимо на таких заліщицьких пам'ятках, як Заліщики, Бучач, Городниця над Дністром, Капустинці тощо. Якщо поглянути на мапу ареалу заліщицьких пам'яток (Яковишина, 2023, рис. 17), то можна зауважити, що поселення у с. Спас віддалене і виглядає відокремлено від інших пам'яток групи

(найближчі до нього Хом'яківка I і Городниця над Дністром розташовані на відстані понад 50 км). Це – найдалше висунуте в Карпати трипільське поселення цього часу. Відтак складається, імовірно, хибне враження щодо заселення регіону, бо якщо нанести на мапу відкриті поблизу трипільські поселення, то можна зауважити, що регіон був заселеним в енеолітичний час, проте відносна хронологія цих пам'яток не визначена і їх, відповідно, не віднесено до певних територіально-хронологічних груп Трипілля (рис. 20). Всі вони відкриті під час поверхневих розвідок, розкопки проводили лише у Спасі та Грушеві I. Власне для цих пам'яток і визначена відносна хронологія – етапи Трипілля VI–VII і CI відповідно. Ще одну пам'ятку поряд – Пилипи – Т. Ткачук визначив як Трипілля CI (Ткачук, 2016, с. 51). До якого часу належить решта пам'яток регіону, – невідомо. Ймовірно, серед них є пам'ятки часу VI–VII, і поселення у Спасі не було настільки віддаленим від інших тогочасних пам'яток.

Щодо міжкультурних зв'язків, то вияви їх на знайденому матеріалі пам'ятки хоч поодинокі й невиразні, проте серед них присутній «імпорт» тисаполгарської культури та, можливо, має місце наслідування форм кераміки люблінсько-волинської культури. Автори археологічних досліджень на заліщицьких пам'ятках у недалеко розташованому Галицькому мікрорегіоні, зокрема в Більшівцях і Вікторіві I, детально розглянули тисаполгарські, маліцькі та люблінсько-волинські впливи й «імпорти» на кераміці цих поселень (Ткачук, Кочкін, 2009, с. 24–25; Ткачук, 2018, с. 61–69; Конопля, 2005, с. 87). Варто зазначити, що тисаполгарські «імпорти» з'являлися у трипільському середовищі за посередництва населення маліцької та волино-люблінської культур або ж під час прямих контактів (Ткачук, 2018, с. 65). Віталій Конопля припустив можливість проникнення окремих груп енеолітичного населення з території Угорської низовини і Закарпаття в ареал заліщицької групи Верхнього Придністер'я для отримання необхідної сировини – кременю і, можливо, солі (Конопля, 2005, с. 87). Чи мирними були подібні контакти, – визначити важко, оскільки як Спас, так і інші заліщицькі пам'ятки регіону, розташовані здебільша на підвищеннях, а в окремих випадках простежено додаткові укріплення. Наприклад, зафіксовано клиноподібний рів у Більшівцях (Костел) (Ткачук, Фурманек, 2011, с. 76) і у Спасі. Щодо поширення в регіоні трипільського населення, то Наталія Риндіна припускала, що ймовірним стимулом для переміщення вгору по течіях Прута і Дністра було бажання наблизитися до найнижчих перевалів Східних Карпат для отримання доступу до трансільванських мідних родовищ (Риндіна, 2004, с. 244). А за Віктором Клочко, трипільці могли розробляти поклади мідних руд у Прикарпатті (Клочко, 2004, с. 220).

Також можливо, що трипільське населення на ці терени приваблювала, окрім кременю, і така сировина, як сіль, оскільки місцина багата на виходи соляної ропи. Соляний промисел набув тут широкого розповсюдження в добу пізньої бронзи – раннього заліза (Крушельницька, 1991, с. 16–17). Трипільська кераміка також зафіксована в безпосередній близькості до соляних джерел на пам'ятці Лоева в регіоні (Крушельницька, 1981, с. 15). Проте, якщо докази видобутку солі зі соляних джерел для доби пізньої бронзи – раннього заліза вже давно археологічно зафіксовані, то для трипільського часу це питання залишається відкритим і потребує додаткових досліджень у безпосередній близькості до виходів соляної ропи.

ЛІТЕРАТУРА

- Клочко, В. І. (2004). Металургія трипільської культури. В *Енциклопедія трипільської цивілізації*, 1. Київ, 219–222.
- Конопля, В. (1998). Класифікація крем'яної сировини заходу України. *Львівський історичний музей. Наукові записки*, 7, 139–157.
- Конопля, В. (2005). Поселення трипільської культури Вікторів I. В Garbacz, A., Kuraś, M. (ред.). *Kultura Trypolska. Wybrane problemy* (с. 71–99). Stalowa Wola, 99 p.
- Конопля, В., Гавінський, А. (2012). Знахідки кам'яних і кременевих виробів з околиць Бару на Вінниччині. *Волино-Подільські археологічні студії*, 3, 130–136.

- Крушельницька, Л. І. (1981). *Звіт про роботу Івано-Франківської договірної експедиції за 1981 р.* Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 47 арк.
- Крушельницька, Л. І. (1985). *Звіт про польові дослідження Косівської і Надвірнянської госпдоговірних експедицій в Івано-Франківській області у 1984 р.* Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 62 арк.
- Крушельницька, Л. І. (1991). Солеварний центр біля с. Лоева Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. *Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині*, 16–17.
- Крушельницька, Л. І. (1993). Нові пам'ятки культури Гава-Голігради. *Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра, Прип'яті*, 56–122.
- Крушельницька, Л. (2010). *Археологічні дослідження в селі Спас*. Коломия, 20 с.
- Кочкін, І. Т. (1992). Деякі підсумки досліджень трипільського поселення Хом'яківка І. *Нові матеріали з археології Прикарпаття та Волині*, 2, 26–28.
- Риндіна, Н. В. (2004). Металообробне виробництво трипільської культури. В *Енциклопедія трипільської цивілізації*, 1. Київ, 223–260.
- Схема планування території. Охорона нерухомих об'єктів культурної спадщини. Івано-Франківська область*. (2015). Київ, 363 с.
- Ткачук, Т., Кочкін, І. (2009). Етап VI–VII Трипільської культури у Верхньому Подністров'ї. *Rocznik Przemyski*, 45, 15–40.
- Ткачук, Т., Фурманек, М. (2011). Фортифікація культури Трипілля-Кукутень. *Замки України: дослідження, збереження, використання*, 74–81.
- Ткачук, Т. (2016). Деякі висновки досліджень на північно-західному кордоні культури Кукутень-Трипілля. *Галич і Галицька земля: досвід і проблеми збереження і історико-архітектурної спадщини середньовічних міст в Україні і Європі. Матеріали міжнародної конференції, 28 жовтня 2016, Галич*, 43–57.
- Ткачук, Т. (2018). Контакти енеолітичних культур та їх локальних груп на територіях Прикарпаття, Західного Поділля і Волині. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 22, 54–90. <https://doi.org/10.33402/mdapv.2018-22-54-90>
- Черныш, Е. К. (1962). Неолит и энеолит юга европейской части СССР. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 102, 1–85.
- Яковишина, Я. (2023). Археологічна карта пам'яток етапу Трипілля VI–VII у Середньому та Верхньому Придністер'ї. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 27, 95–131. <https://doi.org/10.33402/mdapv.2023-27-95-131>

REFERENCES

- Klochko, V. I. (2004). Metalurhiia trypilskoï kultury. In *Entsyklopetsiia trypilskoï tsyvilizatsii*, 1. Kyiv, 219–222 (in Ukrainian).
- Konoplia, V. (1998). Klasifikatsiia krem'ianoi syrovyny zakhodu Ukrainy. *Lvivskiy istorychnyi muzei. Naukovi zapysky*, 7, 139–157. (in Ukrainian).
- Konoplia, V. (2005). Poselennia trypilskoï kultury Viktoriv I. In Garbacz, A., & Kuraś, M. (Eds.). *Kultura Trypolska. Wybrane problemy* (pp. 71–99). Stalowa Wola, 99 p. (in Ukrainian).
- Konoplia, V., & Havinskyi, A. (2012). Znakhidky kam'ianykh i kremenevykh vyrobiv z okolyts Baru na Vinnychchyni. *Volyno-Podilski arkheolohichni studii*, 3, 130–136. (in Ukrainian).
- Krushelnytska, L. I. (1981). Zvit pro robotu Ivano-Frankivskoi dohovirnoi ekspedytsii za 1981 r. *Naukovyi arkhiv viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy*. Lviv, 47 ark. (in Ukrainian).
- Krushelnytska, L. I. (1985). Zvit pro polovi doslidzhennia Kosivskoi i Nadvirnianskoi hospdohovirnykh ekspedytsii v Ivano-Frankivskii oblasti u 1984 r. *Arkhyv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy*. Lviv, 153 ark. (in Ukrainian).
- Krushelnytska, L. I. (1991). Solevarnyi tsentr bilia s. Loieva Nadvirnianskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. *Novi materialy z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 16–17. (in Ukrainian).

- Krushelnytska, L. I. (1993). Novi pam'iatky kultury Hava-Holihirady. *Pamiatky halshtatskoho periodu v mezhyrichchi Visly, Dnistra, Prypiati*, 56–122. (in Ukrainian).
- Krushelnytska, L. (2010). *Arkheolohichni doslidzhennia v seli Spas*. Kolomyia, 20 p. (in Ukrainian).
- Kochkin, I. T. (1992). Deiaki pidsumky doslidzhen trypils'koho poselennia Khomiakivka I. *Novi materialy z arkheolohii Prykarpattia ta Volyni*, 2, 26–28. (in Ukrainian).
- Ryndina, N. V. (2004). Metalobrobne vyrobnytstvo trypils'koi kultury. In *Entsyklopetsiia trypils'koi tsyvilizatsii*, 1. Kyiv, 223–260 (in Ukrainian).
- Skhema planuvannia terytorii. Okhorona nerukhomykh ob'ektiv kulturnoi spadshchyny. Ivano-Frankivska oblast*. (2015). Kyiv, 363 p. (in Ukrainian).
- Tkachuk, T., & Kochkin, I. (2009). Etap BI–BII Trypils'koi kultury u Verkhnomu Podnistrovi. *Rocznik Przemyski*, 45, 15–40. (in Ukrainian).
- Tkachuk, T., & Furmanek, M. (2011). Fortyfikatsiia kultury Trypillia–Kukuten. *Zamky Ukrainy: doslidzhennia, zberezhennia, vykorystannia*, 74–81. (in Ukrainian).
- Tkachuk, T. (2016). Deiaki vysnovky doslidzhen na pivnichno-zakhidnomu kordonii kultury Kukuten–Trypillia. *Halych i Halytska zemlia: dosvid i problemy zberezhennia i istoryko-arkhitekturnoi spadshchyny serednovichnykh mist v Ukraini i Yevropi. Materialy mizhnarodnoi konferentsii*, 28 zhovtnia 2016, Halych, 43–57. (in Ukrainian).
- Tkachuk, T. (2018). Contacts of Eneolithic Cultures and Their Local Groups on the Territory of Sub-Carpathian, Western Podillia and Volhynia. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 22, 54–90. <https://doi.org/10.33402/mdapv.2018-22-54-90> (in Ukrainian).
- Chernysh, E. K. (1962). Neolit i jeneolit juga evropejskoj chasti SSSR. *Materialy i issledovaniia po arheologii SSSR*, 102, 1–85. (in Russian).
- Yakovyshyna, Ya. (2023). Archaeological Map of the Sites of Trypillia BI–BII Stage on the Territory of the Upper and Middle Dnister Region. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 27, 95–131. <https://doi.org/10.33402/mdapv.2023-27-95-131> (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 29.05.2025
прийнята до друку 21.08.2025

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE TRYPILIAN SETTLEMENT OF SPAS

Yana YAKOVYSHYNA¹, Maria VOJTOVYCH¹, Maksym MELNYCHUK²

¹ Ivan Krypikavych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenka Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: jkovyshyna@ukr.net, danylivmari@ukr.net

² Interregional Public Scientific Organization «Dubno Archaeological Center»,
Dubno, Ukraine, e-mail: max.melnitschuk@gmail.com

The results of archaeological research on the fortified two-layer settlement of the Eneolithic and Late Bronze/Early Iron Age near the village of Spas, Kolomyia district, Ivano-Frankivsk region, are presented. It is noted that during the excavation works at the settlement, measurements of the rampart and moat were taken, and three trenches were dug. In trench 1, the remains of a structure–dwelling 1–were recorded. One of its ends was traced (indicated by the outlines of the cleaned remains and the orientation of the imprints of wood on the coating). The width of the dwelling was determined to be about 4 meters (it may have been larger, but the state of preservation does not allow this to be traced). The length could not be determined, as most of the structure was destroyed by the cliff. No interior elements were traced. It was noted that the coating on the dwelling did not contain any additives. It was concluded that the dwelling represented the remains of a residential structure. Near the dwelling, a round-shaped pit 1 was recorded. It was noted that in the humus filling of pit No. 1, at various depths, fragments of pottery, coatings, charcoal, stone fragments, and a sandstone grinding stone were

found. The finds lay in several layers, suggesting that the pit filled gradually. Two layers were visible, containing small charcoal fragments, and part of the flint and ceramic finds from the pit had been affected by fire. A description and illustrations of the finds from the objects are provided. It was determined that the ceramic material from the dwelling, cultural layer, and the pit, specifically the forms of the pottery, allows the relative chronology of the objects to be defined as the Trypillia stage BI–BII (Zalishchyky group). Analogies to the forms of pottery are found at Zalishchyky, Buchach, Horodnytsia nad Dnistrom, Kapustyntsi, etc.

It was noted that no objects from the Late Bronze to Early Iron Age were found during the test pitting. Only the relevant cultural layer, rich in fragments of pottery from the Holigrady culture, was observed.

Key words: Eneolithic, Trypillia, Holigrady, archaeological site, fortification, dwelling, pottery, flint, Bronze Age, Early Iron Age.